

Gabriel Garcia Marquez

POLKOVNIKƏ MƏKTUB YOXDUR

POLKOVNIKƏ
MƏKTUB YOXDUR

Polkovnik tənəkə qabı açanda gördü ki, dibində bir çay qaşığı qəhvə qalıb. O, qazançanı odun üstündən götürüb, suyun yarısını torpaq döşəməyə boşaltdı, sonra da qabı qazançanın ağzına tutub, nə ki var qaşayıb tökdü, qabın divarındakı pas da qazançaya töküldü.

Polkovnik qəhvəni qaynamağa qoyandan sonra ocağın yanında çöməlib, öz fikrinə, öz hissiyyatına qapıldı, ona elə gəlirdi ki, daxilində zəhərli göbələklər və yosunlar boy atır.

Oktyabr səhəri idi, elə bir səhərlərdən ki, nə ucu görünür, nə bucağı. Hətta vaxtın cansıxıcı cərəyanına adət etmiş polkovnikə də bu səhər çox üzücü görünürdü. Vətəndaş müharibəsi qurtarandan əlli altı il bu yana polkovnikin yeganə işi-peşəsi gözləmək idi. Əslində elə bir gözləyəsi şeyi də yox idi. Onun gözlədiyi belə cüzi şeylərdən biri də oktyabr idi.

Polkovnikin arvadı onun yataq otağına qəhvə gətirdiyini görüb, miçətkənin qırağını qaldırdı. Bu gecə yenə də sinəgir olmuşdu, səhərəcən yata bilməmişdi, buna görə də həm yuxulu, həm də süst idi. Ancaq qəhvəni görəndə belə bir balaca dirsəkləndi ki, fincanı alsın.

– Bəs sən?

– Mən içmişəm, – polkovnik yalan satdı. – Qabda hələ bir xörək qaşığı qalmışdı.

Elə bu vaxt zəng səsləri eşidildi. Polkovnikin yadına düşdü ki, dəfn mərasiminə getmək lazımdır. Qəhvəni içib qurtarana kimi yatdığı qamaku açıb yığışdırdı.

– O, min doqquz yüz iyirmi ikinci ildə anadan olmuşdu, – deyər arvad mərhumdən danışmağa başladı. – Oğlumuzdan düz bir ay sonra, aprelin altısında...

Arvad qəhvəni qurtum-qurtum içirdi, çünki nəfəsi tutulurdu.

Onun çəlimsiz, sümüyü çıxmış bədəni çoxdan cavanlığını itirmişdi. Nəfəsi də zorla gedib-gəlirdi, buna görə də sualları təsdiq kimi səslənirdi. Qəhvəni içib qurtarandan sonra da onun fikri mərhumun yanında idi. Xeyli sükutdan sonra sözünə davam etdi:

– Yəqin oktyabrda ölmək çox pis şeydir. – Ancaq əri onun dediklərinə fikir vermədi. Gedib pəncərəni açdı. Bayırda oktyabr ağalıq eləyirdi. Polkovnik tünd-yaşıl yarpaqlara, soxulcanların yaş torpaqda açdığı dəşiklərə baxa-baxa yenə də oktyabrın rütubətli fəsadını bütün varlığı ilə hiss etdi.

– Sümüklərim də nəm çəkib.

– Qışdır, – deyə arvadı cavab verdi. – Yağışlar başlandı bəri elə hey deyirəm ki, gecə yatanda corablarını çıxartma.

– Bir həftədir ki, corablarımı çıxartmıram.

Göydən narın, zəhlətökən yağış ələndi. Qınayan olmasaydı polkovnik yenə də adyala bürünüb qamakına uzanardı. Ancaq kilsənin çat vermiş tunc zəngləri aram vermədən vurur, dəfn mərasiminin yaxınlaşdığını xatırladırdı.

Polkovnik pəncərədən çəkilərək öz-özünə pıçıldadı: "Hə, oktyabr da gəldi". Çarpayının ayağına bağlanmış xoruz yalnız indi yadına düşdü.

Mətbəxdə fincanı yuyandan sonra, burma qoz ağacından yonulmuş qutudakı divar saatını qurdu. Sinəgir xəstə üçün dar olan yataq otağından fərqli olaraq zal çox geniş idi. Ortadakı üstü süfrəli stolun dövrəsinə çubuqdan hörülmüş dörd kreslo qoyulmuşdu. Saatla üzbəüz divardan böyük bir şəkil asılmışdı: əynində tünük ləbbadə olan bir qadın içi qızılgüllə dolu bir qayıqda mələklərin arasında oturmuşdu.

Polkovnik saati quranda yeddiyə iyirmi dəqiqə işləmişdi. Sonra o, xoruzu mətbəxə apardı, ayağının ipini sobaya bağlayıb qabdakı suyu dəyişdi, qabağına da bir ovuc dən tökdü. Üç-dörd uşaq çəpərdəki dəşikdən içəri keçib, xoruzun qabağında dövrə vurub, dinməz-söyləməz tamaşa eləyirdilər.

– Daha bəsdir, baxmayın, – deyə polkovnik uşaqları səslədi. – Çox baxanda xoruzlar xarab olur.

Uşaqlar tərpənmədilər. Onlardan biri ağız qarmonunda təzə dəbdə olan mahnını çalmağa başladı.

Polkovnik yenə etiraz elədi:

– Bu gün çalma, şəhərdə ölən var.

Oğlan qarmonu cibinə qoydu, polkovnik də dəfn mərasiminə getmək üçün paltarını dəyişməyə başladı.

Arvadın asması tutduğu üçün polkovnikin ağ kostyumunu ütüləməmişdi. Buna görə də o çarəsiz qalıb, qara mahud kostyumu geyməli oldu. Polkovnik bu kostyumu toydan sonra ancaq nadir hallarda geyərdi. Buna görə də onu sandığın dibindən zorla çıxartdı. Kostyum naftalinlənilib qəzetə bükülmüşdü. Arvad isə elə əvvəlki kimi çarpayıda uzanıb mərhum haqqında fikirləşirdi.

– Yəqin indi Aqustinlə görüşüblər. Kaş vəziyyətimizi Aqustinə danışmayaydı.

Polkovnik dodaqaltı donquldandı:

– Hə, gözlə, indi oturub xoruzlardan dəm vururlar...

O, sandıqdan yekə bir çətir də tapdı. Çətir yaman gündə idi. Arvadı onu vaxtilə polkovnikin mənsub olduğu partiyanın nəfinə keçirilən lotereyada udmuşdu. O axşam ikisi də tamaşaya getmişdilər. Tamaşa açıq havada idi. Hətta yağış başlayanda da tamaşanı kəsmədilər. Polkovnik, arvadı və Aqustin – onda onun səkkiz yaşı var idi, – çətinin altında daldalanıb axıra qədər qaldılar. İndi Aqustin sağ deyildi, çətinin ağ atlasdan olan astarını isə güvə vurmuşdu.

– Bir bura bax, gör sənin bu axmaq çətirindən nə qalıb, – polkovnik çətiri birtəhər açıb başının üstünə qaldırdı. – İndi bunun altından ancaq ulduzları saymaq olar.

O gülümsündü. Arvad heç çətirə baxmadı.

– Daha axırımız çatıb, – deyə pıçıldadı. – Diridir çürüyürük. –

Arvad gözlərini yumub ölən qonşuları haqda fikirləşməyə başladı.

Keyli vaxt olardı ki, evdə güzgü yox idi, buna görə də polkovnik əlhavasına üzünü qırxıb səssiz-səmirsiz geyindi. Şalvarı dizlik kimi dar idi, baldırlarına yapışmışdı, balağı topuğunda düymələnirdi, belinə şalvarın paçasından tikilmiş kəmərçik bağlayırdı, kəmərçik qızıl suyuna çəkilməmiş halqalardan keçirdi. Polkovnik qayıq qurşamırdı. Onun köhnə karton rənginə çalan, elə karton kimi şax olan köynəyi mis düymə ilə bağlanırdı. Köynəyin yaxalığı da elə bu düyməyə bənd edilirdi. Ancaq yaxalığı süzülüb cırdığı üçün polkovnik qalstuk da taxmadı.

O çox mühüm bir iş görürmüşi kimi aram və təmkinlə geyinirdi. Əllərinin dərisi lap şəffafdı. Bəzi yerlərdə qırmızı ləkələri vardı. Bu ləkələrdən boynunda da görünürdü. Laklı ayaqqabılarını geyməmişdən yanlarına yapışmış quru palçığı qaşayıb təmizlədi. Arvadı ona baxanda son günlərdə ərinin necə qocaldığını hiss etdi.

- Elə bəzənmişən ki, elə bil böyük bir hadisə olub.
- Əlbəttə, böyük hadisədir, – polkovnik cavab verdi.
- Necə ildən bəri birinci adamdır ki, öz əcəli ilə ölüb.

Saat doqquza yaxın yağış ara verdi. Polkovnik evdən çıxmaq istəyəndə arvadı onun qolundan tutub saxladı.

– Saçlarını sahmana sal. O, polad rənginə çalan cod tüklərini sümük daraqla sahmana salmağa çalışdı. Ancaq bundan bir şey çıxmadı.

- Yəqin ki, tutuquşuna oxşayıram.

Arvad diqqətlə ərini süzdü. Fikirləşdi ki, yox o, tutuquşuna oxşamır. O çox möhkəm arğaz bir adam idi. Qoca olsa da spirtə qoyulmuş kimi görünən bəzi qocalara oxşamırdı, əksinə, onun gözləri həyat eşqilə qaynayırdı.

– Hə, indi hər şey öz qaydasındadır, – deyə arvad razılıqla səsləndi, əri otaqdan çıxanda əlavə etdi. – Doktoru görsən soruş ki,

niyə bizdən qaçır, yoxsa burda onun başına qaynar su töküblər?

Onlar şəhərin qırağındakı balaca bir evdə olurdular. Evin damını palma yarpaqları ilə örtmüşdülər. Divarları qopub tökülmüşdü. Yağış yağmırdı, amma hava əvvəlki kimi yenə də rütubət idi. Polkovnik hər iki tərəflə bir-birinə yapışıq evlər uzanan dar küçə ilə meydana doğru enməyə başladı. Mərkəzi küçəyə çatanda, bədənində nə isə bir gizilti duydu. Şəhər polkovnikin gözü işlədikcə, başdan-başa gül-çiçək içində idi. Elə bil yerə əlvan xalı sərmışdilər. Qara geymiş qadınlar qapılarının qabağında oturub dəfn qafiləsinin yaxınlaşmağını gözləyirdilər.

Polkovnik şəhər meydanına keçəndə yenə yağış çiləməyə başladı. Bilyardxananın sahibi açıq qarıdan polkovniki görüb ona əl eləyərək qışqırdı:

– Polkovnik, gözləyin, bu saat çətir gətirim.

Polkovnik başını döndərmədən razılıq elədi:

– Sağ ol, belə keçinərəm.

Hələ meyiti götürməmişdilər. Ağ kostyum geyinib, qara qalstuk taxmış kişilər başları üstündə çətir tutub, evin qabağında dayanmışdılar. Onlardan biri gölməçələrin üstündən hoppanan polkovniki görüb əl elədi:

– Kirvə, bura gəlin, – kişi çətirin altında ona yer elədi.

– Sağ ol, kirvə. – Polkovnik bu dəfə də təşəkkür edib mərhumun anasına başsağlığı vermək üçün birbaş evə girdi. İçəri girən kimi otaqdakı güllərin iyi onu vurdu. İstidən pörtüdü, yataq otağına dolmuş adamları aralaya-aralaya irəli yeridi. Kim isə əli ilə daldan onun çiyinə təkan verib irəli itələdi. O özlərini itirmiş adamların arasından keçərək enli burnunun pərləri qaralan mərhumu tərəf getdi.

Mərhumun anası tabutun yanına oturub palma yarpaqlarından düzəldilmiş yelpiklə milçəkləri qovurdu. Qara geymiş qadınlar meyitə baxırdılar. Onların baxışları çox qərribə idi: elə bil axar çaya

baxırdılar. Birdən otağın o başında səs eşidildi. Polkovnik qadınlardan birini kənar eləyib mərhumun anasına tərəf əyildi, əlini onun çiyinə qoyub dedi:

– Başınız sağ olsun...

Arvad cavab vermədi. Başını döndərmədən ağı deməyə başladı. Polkovnik diksindi. Bir an ona elə gəldi ki, arvad onu meyitə tərəf itələyir. Polkovnik özünə dayaq axtardı, amma heç nəyə əli çatmadı: hara əl atırdısa, adama toxunurdu. Kim isə sakit və həzin səslə onun qulağına dedi:

– "Ehtiyatlı ol, polkovnik".

O, başını döndərəndə mərhumu gördü. Ancaq onu tanımadı: o, əvvəllər çox möhkəm və çevik bir adam idi. İndi isə kəfənə tutulmuşdu, əlində kornet, elə polkovnikin özü kimi sısqə və cılız görünürdü. Polkovnik bir udum hava almaq üçün başını qaldıranda gördü ki, meyiti yerdən götürüb qapıya tərəf aparırlar. Bağlı tabut adamların çiyində elə bil üzə-üzə gedirdi. Polkovniki tər basdı. Onun oynaqları sancırdı. Bir dəqiqədən sonra göz qapaqlarına yağış damcıları dəydi, başa düşdü ki, daha küçədədir, kim isə onun qolundan tutub dedi:

– Tez olun, kirvə, sizi gözləyirəm.

Bu, polkovnikin mərhum oğlu Aqustinin kirvəsi don Sabas idi. Keçmiş partiya rəhbərlərindən bircə don Sabas canını qurtarıb şəhərdə qala bilmişdi.

– Çox sağ ol, kirvə, – polkovnik çətirin altında onunla yanaşı yeriməyə başladı. Orkestr matəm marşı çalırdı. Polkovnik gördü ki, orkestrda bir şeypur çatmır. Elə bil yalnız bundan sonra mərhumun doğrudan da öldüyünə inandı və "yazıq", – deyə pıçıldadı.

Don Sabas boğazını arıtladı. O, çətiri sol əlində tutub yuxarı qaldırılmışdı, çünki polkovnik ondan xeyli uzun idi. Qafilə meydanı ötəndən sonra kişilər söhbət eləməyə başladılar. Don Sabas

polkovnikə hüznlə baxaraq dedi:

- Xoruz necədir, kirvə?
- Necə olacaq, sağ-salamatdır.

Bu vaxt kim isə bərkdən qışqırdı:

- Hara? Meyiti hara aparırsınız?

Polkovnik kazarmanın artırmasında şəhərin bələdiyyə rəisini gördü. Rəis nətiqlər kimi əlini qaldırıb əda ilə danışdı. Öynində bircə qısa dizlik və pamazı köynək vardı. Şişkin sifətini tük basmışdı. Çalğıcılar matəm marşını kəsdilər. Polkovnik o saat keşiş Anxelin səsini eşitdi. O, rəislə danışdı. Polkovnik çətilərə dəyib taqqıldayan yağış damlalarının boğuq uğultusu arasından danışanların nə dediklərini eşitməyə çalışdı.

Don Sabas soruşdu:

- Nə olub?

– Heç nə... Deyirlər ki, meyiti polis kazarmasının qabağından aparmaq olmaz.

– Hə, lap yadımdan çıxmışdı! – don Sabas etiraf etdi. – Şəhərin mühasirə vəziyyətində olduğunu həmişə unuduram.

– Biz ki, üsyan eləmirik, – deyə polkovnik etiraz etdi. – Fağır bir çalğıcıyı basdırmağa aparırıq.

Qafilə başqa səmtə yönəldi. Onlar şəhərin yoxsullara aid olan hissəsindən keçəndə burdakı qadınlar qafiləyə baxa-baxa dırnaqlarını gəmirirdilər. Sonra da küçənin ortasına tökülüşüb, mərhum haqqında cürbəcür xeyirxah sözlər deməyə, ondan razılıq eləyib vidalaşmağa başladılar – guya mərhum tabutda onların səsini eşidəcəkdi!.. Qəbiristanlığa çatanda polkovnik özünü çox pis hiss elədi. Don Sabas tabutu gətirənlərə yol açmaq üçün onu divara tərəf itələyəndə polkovnikin sifətində çox sərt və gərgin bir ifadə var idi.

- Kirvə, nə olub?

Polkovnik köksünü ötürdü.

– Oktyabrdir, kirvə.

Elə həmin yolla da geri qayıtdılar. Yağış yağmırdı. Səma çox dərin və tünd-mavi rəngdə idi. Polkovnik fikirləşdi: "Axır ki, ara verdi". – O indi özünü bir balaca yaxşı hiss eləyirdi. Amma yenə də əvvəlki kimi ətrafında baş verən hadisələri qavraya bilmirdi. Don Sabas onu fikirdən ayırdı:

– Kirvə, bir həkimə getsənə.

– Xəstə deyiləm. Həmişə oktyabr gələndə belə oluram. Elə bil içimi vəhşi heyvanlar gəmirir.

– Hə, o başqa məsələ, – don Sabas polkovniklə öz qapılarında vidalaşdı. O, ikimərtəbəli təzə binada yaşayırdı. Evin pəncərələrinə möhkəm dəmir barmaqlıq vurulmuşdu. Polkovnik evlərinə tərəf yönəldi. Çalışdı ki, evə mümkün qədər tez çatıb qara kostyumu əynindən çıxartsın. Paltarını dəyişib yenə evdən çıxdı. İstəyirdi dükanə gedib bir qab qəhvə və xoruz üçün yarım girvənkə dən alsın.

Polkovnik bu cümə axşamı qamakta uzanıb dincəlmək fikrində olsa da xoruz onu qoymadı. Bir neçə gündü ki, yağış ara vermişdi. Həftə ərzində onun fikrincə, qarnında bitən yosunlar daha da boy atıb sıxlaşmışdı. Neçə gecəydi yata bilmirdi, arvadının xırıltısı qoymurdu. Nəhayət, cümə günü səhər oktyabr onlara bir balaca aman verdi. Oğlu Aqustinin dostları onlara gəlmişdilər. Hamısı Aqustin kimi dərziydi. Bir emalatxanada işləyirdilər. Hamısı da xoruzbazdılar. Əslində havanın açıldığını görüb xoruza baxmağa gəlmişdilər. Xoruzun vəziyyəti yaxşı idi.

Oğlanlar gedəndən sonra polkovnik arvadının yanına qayıtdı.

– Nə deyirlər? – deyə arvad maraqlandı.

– Razi qaldılar. Pul yığırlar ki, xoruz döyüşəndə mərc çəksinlər.

– Heç bilmirəm bu zəhrimar xoruzda nə görüblər, – deyə arvad deyindi. – Eybəcərin biridir: o uzunluqda ayaq üçün belə baş olar?

Bapbalaca!

– Deyirlər ki, mahalımızdakı xoruzların içində ən yaxşısı budur, – polkovnik etiraf etdi. – Əlli peso qiyməti var.

Polkovnik arxayın idi ki, belə bir qiymət deməklə oğlundan yadigar qalmış bu xoruzu nə üçün saxladığını doğrulda biləcək. Oğlunu doqquz ay bundan əvvəl gizli mətbuat yaydığı üçün xoruz döyüşləri vaxtı arxadan vurmuşdular.

– Xeyri nədir? – deyə arvad razılaşmadı. – Dən qurtarandan sonra barmağımızı dəlib yeyəcək?

Şkafda kətan şalvarını axtaran polkovnik bu sözləri eşidəndə fikrə getdi. Sonra arvadına təsəlli verib dedi:

– Daha az qalıb. Qəti deyiblər ki, döyüşlər yanvarda olacaq. Döyüşdən sonra xoruzun qiyməti daha da artar. Baha satarıq.

Şalvar ütülənməmişdi. Arvad onu piletənin üstündəcə isti ütü ilə ütüləməyə başladı:

– Bayırda nə işin var?

– Poçt gələcək...

– Hə, yadımdan çıxmışdı ki, bu gün cümədir.

Polkovnik geyinmişdi, bircə şalvarı çətmirdi. Arvad onun ayaqqabılarına baxdı.

– Bu ayaqqabılar daha atılmalıdır. Lak çəkmələrini gey.

Polkovnik dilxor oldu.

– Lap yetim çəkməsinə oxşayır. Hər dəfə onları geyəndə mənə elə gəlir ki, yetimxanadan qaçmışam.

– Aqustin öləndən sonra elə yetim qalmışığı da... – deyə arvad zarıdı.

Polkovnik bu dəfə limana hələ katerlər fit verməmiş getdi. Ayağına laklı ayaqqabı, əyninə ağ şalvar və yaxalıqsız köynək geymişdi. Köynək bircə mis düymə ilə düymələniydi. Polkovnik suriyalı Moiseyin dükənində oturub sahilə yan alan katerlərə tamaşa

eləyirdi. Səkkiz saatlıq yolda sənişinlər elə sıx otururdular ki, heç qımıldanmağa da imkan olmurdu. İndi onlar keyimış əzalarını güclə hərəkət etdirir, ayaqlarını çətinliklə götürüb-qoyurdular. Axır ki, birtəhər sahilə endilər. Həmişə olduğu kimi yenə də katerin sənişinləri xırdavatçılar və keçən həftə yola çıxıb indi evlərinə qayıdan şəhər əhli idi.

Poçt kateri axırncı gəlirdi. Polkovnik katerin körpüyə yan alıb dayanmasını həyəcan və intizarla gözləyirdi. Göyertədə gəminin bacasına bağlanmış, üstü brezentlə örtülü poçt çantası görünürdü. Polkovnik o dəqiqə çantanı nəzərlərilə axtarıb tapdı. On beş illik intizar onun hissiyyatını çox kəskinləşdirmişdi. Xoruz da bir tərəfdən onu nigarançılıq içində saxlayırdı.

Poçt müfəttişi göyertəyə qalxıb çantanı açdı, çiyinə atdı. Polkovnik bir an da olsun onu nəzərindən qaçırmırdı. O, limanla paralel uzanan küçə ilə gedir, poçt müfəttişini addım-addım izləyirdi. Onlar beləcə dükanların, anbarların, rəngbərəng, cürbəcür mal yığınlarının arasından keçib getdilər. Polkovnik hər dəfə poçt müfəttişinin ardınca gedəndə xüsusi bir həyəcan keçirirdi. Əslində bu, həyəcandan çox qorxuya bənzəyirdi.

Həkim qəzetlərini poçtda gözləyirdi, polkovnik onu görüb dedi:

– Arvadım deyir ki, bir doktordan soruş gör bizim evdə onun başına qaynar su tökməyiblər ki?

Həkim şəvə kimi qara qıvrım saçlı, sədəf kimi ağappaq dişləri olan bir oğlan idi. O, xəstənin halını soruşdu. Polkovnik həkimə ətraflı cavab versə də məktubları çeşidləyən poçt müfəttişindən gözlərini çəkmirdi. Müfəttişin təmkinli hərəkətləri onu bərk əsəbiləşdirirdi.

Həkim məktublarını və qəzet bağlamasını aldı. O, elmi nəşriyyatların reklam prospektlərini kənara qoyub, məktubları oxumağa başladı. Müfəttiş poçta gələnlərə məktub, qəzet paylayırdı. Polkovnik öz familinin baş hərfi yazılmış bölmədən gözlərini

çəkmirdi. Təyyarə ilə göndərilmiş göy haşiyəli zərf onun həyəcanını daha da artırdı.

Həkim qəzet bağlamasının möhürünü sındırdı. O ən mühüm xəbərləri gözdən keçirənə qədər, polkovnik nəzərlərini özünə aid olan məktub bölməsindən çəkmirdi, – gözləyirdi ki, müfəttiş bu bölmənin qabağında nə vaxt dayanacaq. Ancaq belə bir şey olmadı. Həkim gözünü qəzətdən çəkib polkovnikə baxdı, sonra müfəttişə tərəf döndü. Müfəttiş artıq teleqraf cihazının ardında idi. Sonra həkim yenə də polkovnikə tərəf dönüb dedi:

– Gəlin gedək.

Müfəttiş başını qaldırmadan dedi:

– Polkovnik üçün bir şey yoxdur.

Polkovnik pərt oldu.

– Mən bir şey gözləmədim, – deyə o, vəziyyətdən çıxmağa çalışdı. Sonra uşaq kimi məsum-məsum həkimə baxdı. – Mənə məktub yazan yoxdur.

Onlar dinməz-söyləməz geri yollandılar. Həkim gedə-gedə qəzet oxuyurdu. Polkovnik isə yenə də həmişəki kimi addımlayırdı. Aydın bir axşam idi. Meydandakı badam ağacları yavaş-yavaş yarpaqlarını tökdü. Onlar həkimin qəbul kabinetinə yaxınlaşanda artıq hava qaralırdı.

Polkovnik soruşdu:

– Təzə nə xəbər var?

– Həkim ona bir neçə qəzet verdi:

– Bilmək olmur, – dedi, – bəlkə sətiraltı bir şey başa düşə bildiniz.

Ola bilsin senzuranın nəzərindən bir şey qaçmış ola...

Polkovnik ən iri başlıqları oxudu. Beynəlxalq xəbərlər. Baş tərəfdə dörd sütun Süveyş kanalının milliləşdirilməsinə həsr edilmişdi. Birinci səhifə, demək olar ki, başdan-başa ölənlərin ailələrinə verilən başsağlıqları ilə dolu idi.

– Təzə seçkilərə heç ümid yoxdur.

– Sadələvh olmayın, pokovnik. Biz uşaq ha deyilik, möcüzə gözləmək boş şeydir.

Polkovnik qəzetləri qaytarmaq istədi, həkim almadı.

– Qoy qalsın, axşam oxuyun, sabah qaytararsız.

Saat yeddidə kilsənin zəngi vuruldu. Bukino senzurasının zəngi idi. Keşiş Anxelə poçtla siyahı gəlirdi, o da bu siyahı əsasında öz camaatına filmlər haqqında fikrini bildirirdi. Polkovnikin arvadı on iki zəng saydı.

– Deməli, hamı üçün zərərli. Bir ildir ki, belə zərərli filmlər göstərilir. O, miçətkənin ətəyini salıb pıçıldadı: – Camaat lap pozulub.

Polkovnik arvadının bu sözlərinə cavab vermədi. O, xoruzu yenə də çarpayının ayağına bağladı, evin qapılarını örtüdü, yataq otağında cücülərə qarşı dərman fısıqırdı, sonra da lampanı döşəmənin üstünə qoyub qamakını asdı və uzanıb qəzet oxumağa başladı.

O, qəzetləri tarixinə görə bir-birinin dalınca oxuyurdu. Özü də birincidən tutmuş axırıncı səhifəyəcən... Elanları da oxuyurdu. Saat on birdə şeypur səsi hamıya bildirdi ki, komendant saati başlanır. Yarım saatdan sonra polkovnik qəzeti kənara qoyub həyət qapısını açdı. Açan kimi də ağcaqanadlar tökülüşüb üz-gözünü sancdı. O, tələsik peşo eləyib qayıtdı.

Qayıdanda arvadı hələ yatmamışdı.

– Hərbi veteranlardan bir şey yazmırlar?

– Heç nə yazmırlar. – O, işığı söndürüb qamaka uzandı. – Önvəllər heç olmasa təqaüdçülərin siyahısını verirdilər. Beş il olar ki, daha heç nə yazmırlar.

Gecəyarıdan sonra yağış başladı. Polkovnik mürgüləyirdi. Ancaq mədəsindən tutan sancı onu yuxudan oyatdı. Otağın harasındansa damırdı. O, yun adyala başını bürüyüb, damcının hardan düşdüyünü

təyin eləməyə çalışırdı. Onu soyuq tər basmışdı. Tər onurğası boyu belinə süzülürdü. Qızdırması da var idi. Ona elə gəlirdi ki, kəşif bir bataqlıqda dövrə vura-vura üzür. Kim isə onunla danışdı. O özünün köhnə səfər çarpayısında uzanıb bu adama cavab verirdi. – Arvadı soruşdu:

– Kimlə danışırısan?

– İngilislə, pələng dərisinə girib polkovnik Aureliano Buendianın düşərgəsinə gələn ingilislə, – polkovnik cavab verdi. O, qızdırma içində yanırı. Birtəhər hıqqana-hıqqana qamakda böyrü üstə döndü. – O, hersoq Marlborada idi.

Səhər polkovnik özünü çox əzgin hiss edirdi. Kilsə zəngləri ikinci dəfə camaatı ibadətə çağıranda qamakdan hoppanıb düşdü, elə bil yalnız xoruz səsinin pozduğu bulanıq, alaqaranlıq bir aləmə düşdü. Başı hələ də gicəlir, ürəyi bulanırdı. Həyatə çıxıb ayaqyoluna tərəf getdi. Havada qış mövsümünə aid ağır qoxu vardı, cürbəcür xışıltı eşidilirdi. Damı tənəkə ilə örtülmüş taxta ayaqyolundan ammiak iyi gəlirdi. Polkovnik oturan yerin qapağını açanda çaladan bulud kimi milçək vızıldayıb qalxdı.

Qarınağrısının bir nəticəsi olmadı. Polkovnik yorulmamış taxtalardan düzəldilmiş oturacağın üstündə mənasız bir vəziyyətdə qalmışdı. Nə isə bir peşmanlıq içində idi. Daha bağırısaqları onu gücləndirmir, eləcə küt bir ağrı ilə ağrıyırdı. "Şübhə yoxdur, – o pıçıldadı, – oktyabr gələn kimi mən bu günə düşürəm". O, intizarla eyni vəziyyətdə donub qalmışdı, gözləyirdi. Nəhayət, içəlatında bitən göbələklər sakit oldu. Xoruzu açmaq üçün evə qayıtdı. Arvadı onu səslədi:

– Gecə yenə qızdırma içində sayıqlayırdın.

Arvad ayağa qalxıb ev-eşiyi yığışdırmağa başlamışdı. Artıq xəstəliyin ağır dövrü sovuşmuşdu. Polkovnik gecəki əhvalatları yadına salmağa çalışdı.

– Qızdırıb-eləməmişdim, – deyə o, yalan satdı. – Yenə də yuxuda

hörümçək toru görürdüm.

Həmişə olduğu kimi xəstəliyin ağır dövrü sovuşandan sonra arvad yenə də özünə yer tapmırdı. Elə səhər tezdən bütün evi bir-birinə vurdu. Şeylərin yerini dəyişdi. Bircə divar saati ilə şəklə əl vurmadı. Qadın elə arıq və cılız idi ki, elə bil bədəni yox idi: qara paltar içində quruca nəfəs idi. Ayağındakı yumşaq parçadan tikilmiş şapşapları sürüdə-sürüdə evdə gəzəndə adama elə gəlirdi ki, bu saat divardan keçəcək. Saat on ikiyə yaxın arvad yavaş-yavaş maddiləşməyə başladı, – elə bil bədəni, çəkisi xırda-xırda öz yerini tutdu. Xəstə vaxtı çarpayıda yatanda yorğan-döşəkdə itib-batırdı, amma indi gül dibçəklərinin arasında dolandıqca varlığı ilə bütün evi doldururdu. Tropik təbiətin yetirdiyi meyvələrdən doğrayıb qazana tökmüşdü. Nə isə bişirirdi. Qazandakını qaşıqla bulaya-bulaya dedi:

– Aqustinin ili çıxsaydı oxuyardım.

– Oxumaq istəyirsən, oxu. Əksinə, bunun öd kisəsinə xeyri var.

Həkim günortadan sonra gəldi. Polkovniklə arvadı mətbəxdə oturub qəhvə içirdilər. Həkim evin qapısını gözlənilmədən açıb ucadan soruşdu:

– Hə, xəstələr sağdılar? Ölməyiblər ki?

Polkovnik qalxıb onun qabağına yeridi:

– Çox təəssüf, doktor. Mən həmişə deyirəm ki, sizin saatınız qabağa qaçır.

Arvad müayinəyə hazırlaşmaq üçün otağa keçdi. Həkimlə polkovnik zalda qaldılar. Havanın isti olmasına baxmayaraq ağ parçadan tikilmiş kostyumu tər-təmiz idi. Arvad hazır olduğunu bildirəndə həkim polkovnikə bir zərf verdi. Zərfin içində üç vərəq kağız var idi.

– Burda yazılanları axşam qəzetlərində tapa bilməzsən.

Polkovnik düz başa düşmüşdü. Bu, mimioqrafda çap olunmuş gizli xəbərlər idi. Ölkədə baş vermiş son hadisələrdən danışdı.

Ölkənin içərilərində silahlı müqavimət hərəkatı gedirdi. Polkovnik lap mat qalmışdı. On ildən bəri gizli ədəbiyyat oxuduğuna baxmayaraq, hələ də başa düşə bilmirdi ki, əsl hadisələr irəlidedir, həkim zala qayıdanda o, yazıları oxuyub qurtarırdı.

– Pasiətim məndən də sağlamdır, – deyə həkim güldü. – Belə asma ilə yüz il də yaşayardım.

Polkovnik ona qaşqabaqlı bir nəzər salıb, zərfi uzatdı. Həkim zərfi almadı, yavaşca dedi:

– Ver başqaları da oxusun.

Polkovnik zərfi cibinə qoydu.

– Günlərin bir günündə öləndə, doktor, sizi də özümlə cəhənnəmə aparacam – deyə xəstə zala qayıtdı.

Həkim bu sözlərin cavabına inci dişlərini parıldadaraq gülümsündü. Sonra sərt hərəkətlə stulu altına çəkib əl çamadanından bir neçə reklam nümunəsi çıxartdı. Bunlar hamısı təzə dərmanlar idi. Arvad ayaq saxlamayıb mətbəxə keçdi.

– Gözləyin, bu saat qəhvə hazırlayım.

– Çox sağ olun, lazım deyil. – Həkim etiraz etdi və təzə bir resept yazdı. – Sizə imkan vermərəm ki, məni zəhərləyəsiz.

Arvad güldü. Həkim resepti yazıb qurtarandan sonra ucadan oxudu, çünki bilirdi ki, onun xəttini heç kim oxuya bilməyəcək. Polkovnik ona diqqətlə qulaq asmağa çalışırdı. Arvad mətbəxdən qayıdanda ərinin üzünə diqqətlə baxıb başa düşdü ki, ötən gecə əri üçün çox ağır keçib. Gecə əzablarının izi hələ də özünü göstərirdi.

– Səhərə yaxın o titrədirdi, – deyə arvad həkimə müraciət etdi. – İki saata yaxın müharibədən dəm vurub sayıqlayırdı.

Polkovnik diksindi. O özünü ələ almağa çalışaraq qətiyyətlə etiraz etdi.

– Mən titrətmirdim. Onu bilin ki, mən özümü pis hiss eləsəm heç kimə bir söz demərəm. Özüm özümü çirkab çalmasına ataram.

O, qəzetləri gətirmək üçün yataq otağına getdi.

– Çiçəklər üçün təşəkkür edirəm, – deyərək həkim razılığını bildirdi.

Onlar meydanacan bir getdilər. Hava quru idi. İstinin təsirindən asfalt əriməyə başlayırdı. Həkim onunla vidalaşanda polkovnik yavaşca, demək olar ki, dodaqlarını aralamadan soruşdu:

– Sizə nə qədər borcluyuq, doktor?

– Hələlik heç nə qədər, – həkim əli ilə onun çiyinə vurdu. – Qoy xoruz udsun, onda sizə böyük bir hesab göndərəm.

Polkovnik gizli ədəbiyyatı Aqustinin dostlarına vermək üçün dəri emalatxanasına yönəldi. Onun yoldaşları öldürüləndən, sağ qalanları isə şəhərdən sürgün ediləndən sonra polkovnikin yeganə pənah gətirdiyi yer bu emalatxana idi. O, tək-tənha qalmışdı. Cümə günlərində poçt gözləməkdən başqa bir peşəsi yox idi.

Gündüzün istisi arvadının elə bil gücünü artırmışdı. Şüşəbənddəki gül dibçəklərinin arasında oturub köhnə sandığını açmışdı. Bu arvadın qəribə bir qabiliyyəti var idi; heç nədən bir şey düzəldirdi. Lap möcüzə idi! Köhnə paltarları göbələyib, quraşdırıb təzə bir şey çıxarırdı. Bir köynəyin qolundan o biri köynəyə yaxa düzəldirdi, nə bilim məcə kürəklik, cürbəcür yamaqlar... Həyətdə cırcıramalar səssəsə vermişdi. Gün yavaş-yavaş qüruba enirdi, ancaq qadın onun solub öldüyünü hiss etmirdi. O bir də axşamüstü, polkovnik evə qayıdanda başını qaldırdı. Yalnız o zaman boynunu ovuşdurub, əllərini yanına salaraq dedi:

– Elə bil beynim taxtadandır.

– Sənin beynin həmişə elə olur, – deyib polkovnik ona baxdı. Arvad başdan-başa ala-bəzək yamaqlar içində idi. Polkovnik özünü saxlaya bilmədi: – Lap ağacdələyə oxşayırsan.

– Səni geyindirmək üçün elə ağacdələyə hövsələsi lazımdır, – deyərək arvad müxtəlif rəngli üç parçadan tikib düzəltdiyi köynəyi açıb göstərdi. Təkcə yaxası və məcələri eyni parçadan idi. – Karnavala

getsən bircə pencəyini çıxartsan bəsdı.

Axşam ibadətınə çağırın zəng səsləri onların söhbətini kəsdi. Arvad dodaqaltı dua oxumağa başladı: "Həzrət Cəbrayıl Məryəm anaya dedi..." Qalxıb paltarları otağına apardı. Polkovnik də məktəbdən qayıdan uşaqlarla söhbət eləməyə başladı, uşaqlar xoruza baxmağa gəlmişdilər. Birdən yadına düşdü ki, sabaha dən yoxdu. Buna görə də yataq otağına gəlib arvaddan pul istədi. Arvad deyindi:

– Deyəsən, cəmi əlli sentavo qalıb...

O, pulları yaylıgın ucuna düyünləyib döşəyin altında saxlayırdı. Onlar Aqustinin tikiş maşınını satmışdılar. O pullardan qalanı bu idi. Doqquz ay idi ki, elə hey sentavo xərcləyirdilər; həm özləri üçün, həm də xoruz üçün. İndi cəmi iki dənə iyirmi sentavoluq, bir dənə də on sentavoluq pul qalmışdı.

Arvad dedi:

– Get bir girvənkə dən al. Qalanına da sabah üçün qəhvə alarsan. Bir də, dörd unsiyə pendir.

– Qızıldan fil istəmirsən? – polkovnik istehza ilə soruşdu. – Elə bircə dən almağa qırx iki sentavo lazımdır.

Fikrə getdilər.

– Xoruz – heyvandır, deməli dözə bilər, – arvad sözə başladı. Ancaq polkovnikin üzünün ifadəsini görəndə səsini kəsdi. Polkovnik çarpayıda oturaraq dirsəklərini dizlərinə söykədi, xırda pulları ovcunda atıb-tuturdu. Bir qədər susandan sonra dilləndi:

– İş məndən asılı deyil, mənə qalsa elə bu gün başını kəsib salardım qazana. Əlli pesonu qazana atıb qarınağrısına düşməyə nə var?! – O yenə də sözünə ara verdi. Boynuna bir ağcaqanad qonmuşdu. Onu şappıltı ilə vurub əzdi. Sonra otağa göz gəzdirib arvadının dalınca baxdı. – Məni narahat eləyən odur ki, o yazıq uşaqlar boğazlarından kəsib pul yığırlar, bizim xoruz döyüşəndə mərc gələcəklər.

Bu sözləri eşidəndə arvad da fikrə getdi. O, otaqda gəzə-gəzə cücü zəhəri fısıqırırdı. Bir an polkovnikə elə gəldi ki, arvad nəsə dini mərasim hərəkətləri edərək evin ruhlarını toplayır. Nəhayət, arvad pulverizatoru litoqrafiya şəkilləri ilə bəzədilmiş kiçik mehrabın yanına qoydu, dönüb əri ilə göz-gözə durdu.

– Get dən al! Daha bizim işimiz Allaha qalıb.

Sonrakı həftə polkovnik hər dəfə süfrə başına keçəndə öz-özünə fikirləşirdi ki, "bu bərəkət lap möcüzədir". Sanki köhnə-kürüşdən təzə şey yaradıb-düzəltmək sirrini bilən arvad təzə bir üsul da icad eləmişdi. Heçdən xörək bişirməyi də öyrənmişdi.

Oktyabr onlara bir balaca aman vermişdi. Rütubətli, çiskinli günlər qurtarmışdı, indi elə bil təbiət mürgü vururdu. Arvad mis kimi işıldayan günəşin işığından həvəsə gəlib üç axşam saçlarını sahmana salmaqla məşğul oldu. O, göyümtül saçlarını iridiş daraqla daramağa başlayanda polkovnik dedi:

– Bəli, təntənəli mərasim başlanır.

Ertəsi gün arvad həyətdə dizlərinin üstünə ağ mələfə salıb oturdu və saçlarını narındış daraqla darayıb xəstəlik müddətində artıb törəmiş bitləri təmizləməyə başladı. Üçüncü gün başını lavanda suyu ilə yudu, qurudub ondan sonra boynunun ardında düyüb bərkitdi.

Polkovnikin fikri xoruzun yanında idi. Hətta gecələr də qamakında yuxusuz uzananda xoruz barədə düşünürdü. Çərşənbə axşamı xoruzu çəkmişdilər, məlum olmuşdu ki, yaxşı vəziyyətdədir. O gün Aqustinin yoldaşları sevinə-sevinə xoruzun döyüşdə mütləq qalib gələcəyini deyəndə polkovnik hiss etdi ki, elə özü də yaxşı vəziyyətdədir. Arvadı onun saçlarını qayçıyla kəsib düzəltdi:

– Məni iyirmi il cavanlaşdırdın, – deyərək polkovnik əli ilə saçlarını tumarlayıb düzəltdi. Arvad da öz-özlüyündə kişinin sözlərini təsdiq etdi.

– Mən ki bir balaca özümə gəlirəm, lap ölünü də dirildə bilərəm.

Ancaq bu vəziyyət uzun sürmədi. Evdə saat və şəkildən başqa

daha satlıq bir şey qalmamışdı. Cümə axşamı azuqə ehtiyatı qurtarmaq üzrə idi, arvad narahat olmağa başladı.

– Fikir eləmə, – polkovnik ona təskinlik verdi, – sabah poçt gələcək.

Ertəsi gün o, həkimin kabinetinin qabağında dayanıb kateri gözləyirdi.

– Təyyarə yaxşı şeydir, – polkovnik gözlərini poçt çantasından çəkməyərək danışdı. – Eşitmişəm ki, bir gecəyə Avropaya çata bilir.

Həkim şəkilli jurnalla üzünü yelləyə-yelləyə təsdiq etdi.

– Çatar.

Polkovnik kateri gözləyən adamların arasında poçt müfəttişini gördü. Kater yan alan kimi müfəttiş hamıdan qabaq göyərtəyə keçdi. Poçt çantası iki neft çəlləyinin arasında bağlanmışdı.

– Amma uçmağa da ürək istəyir... – deyə polkovnik söhbətini davam etdirdi. Poçt müfəttişi bir an onun nəzərindən yayındı, amma polkovnik tez axtarıb tapdı. Müfəttiş müxtəlif rəngli şüşələrlə dolu olan arabasının yanında idi. – Neyləmək olar, bəşəriyyət inkişaf naminə qurbanlar verməlidir.

– Həkim etiraz etdi:

– İndi təyyarədə uçmaq katerə minməkdən qorxusuzdur. İyirmi min fut hündürlükdə heç bir fırtınanın qorxusu yoxdur.

– İyirmi min fut, – polkovnik heyrətlə təkrar etdi. O, belə bir yüksəkliyi təsəvvürünə də gətirə bilmirdi.

Həkim söhbəti daha da qızıqsındı. O, jurnalı ovcunun içinə qoyub qolunu düz qabağa açdı və hərəkətsiz saxladı.

– Güzəl müvazinətdir.

Ancaq polkovnikin diqqəti müfəttişdə idi. O, müfəttişin köpüklənən limonad stəkanını sol əlində tutub su içməyinə baxırdı. Çanta sağ əlində idi.

– Bundan başqa dənizin müxtəlif yerlərində keşikçi gəmilər də var... Onlar gecə təyyarələri ilə rabitə saxlayırlar... – deyə həkim

sözünə davam etdi. Belə ehtiyatdan sonra təyyarə katerdən daha qorxusuzdur.

Polkovnik dönüb həkimə baxdı:

– Hə, elədir, belə çıxır ki, təyyarədə uçmaq xalça üstündə oturmaq kimi bir şeydir.

Müfəttiş düz onlara tərəf yönəldi. Polkovnik öz adını zərf üstündə oxumaq üçün elə intizar çəkirdi ki, müfəttişin yaxınlaşdığını görəndə ixtiyarsız olaraq geri çəkildi. Müfəttiş çantası açdı, qəzet bağlamasını həkimə verdi. Sonra məktublar olan bağlamayı açdı. Bağlamanın içindəki siyahını gözdən keçirib məktublarnın kimə göndərildiyini öyrəndi. Hətta zərflərin üzərindəki ad və ünvanları da oxudu. Həkim qəzetlərdən birini aldı.

– Yenə də Süveyş məsələsindən yazırlar, – deyə o, donquldana-donquldana ayrı qəzeti açdı, – Qərb öz mövqelərini itirir.

Başlıqlar polkovnikin eyninə deyildi. O, gözlənilmədən başlayan sancısının hayında idi.

– Senzura işə başlayandan bəri qəzetlər ancaq Avropadan yazırlar, – deyə gileyləndi. – Kaş avropalılar bura gələydi, biz də köçəydik Avropaya. Onda hər kəs öz ölkəsində nələr olduğunu bilərdi.

– Avropalıların nəzərində Cənubi Amerika əlində gitara, belində tapança olan bığlı kişilərdən ibarətdir, – deyə həkim qəhəqəhə ilə güldü. – Onlar bizi başa düşümlər.

Müfəttiş məktubları da həkimə verdi. Qalan şeyləri yığışdırıb çantasına doldurdu, ağızını bağladı. Həkim məktublardan birini açmaq istəyəndə əl saxlayıb polkovnikə baxdı, sonra da müfəttişdən soruşdu:

– Polkovnik üçün bir şey yoxdur?

Polkovnikin canını qorxu bürüdü. Müfəttiş çantası çiyinə atdı, artırmanın pillələrini enə-enə başını döndərmədən dedi:

– Polkovnikə yazan yoxdur.

Polkovnik adəti xilafına, birbaşa evə getmədi. Aqustinin yoldaşları qəzetlərə baxıb qurtaranacan emalatxanada oturub qəhvə içdi. Elə bil kim isə onu aldatmışdı. Evə əliboş qayıtmasın deyə qınayan olmasaydı gələn cüməyəcən burda qalardı. Amma emalatxanarı bağlayırdılar. Daha bu labüd məsələni ləngitmək mümkün deyildi, arvad onu gözləyirdi.

– Bir şey yoxdur? – deyə arvad soruşdu.

– Yox.

Gələn cümə yenə katerin qabağına getdi. Bu dəfə də evə məktubsuz qayıtdı. Həmin gecə arvadı ona dedi:

– Daha biz kifayət qədər gözlədik. Səndə öküz dözüümü var. Ay kişi oğlu, on beş il də məktub gözləmək olar?!

Polkovnik qəzet oxumaq üçün qamətinə uzandı.

– Gərək növbə çatsın. Bizim nömrəmiz min səkkiz yüz iyirmi üçüncüdür.

– Bu qədər ki biz gözləyirik, bu nömrə lotereyada olsaydı çox güman ki, iki dəfə udardı.

Polkovnik yenə də həmişəki kimi qəzeti ucdantutma oxuyurdu – birinci səhifədən axırıncıyacan elanları da. Ancaq bu dəfə nədənsə cəmləşdirə bilmirdi. Təqaüd məsələsi beynindən çıxmırdı, on doqquz il əvvəl konqres qərar qəbul edəndən sonra bəraət qazandırmaq prosesi başlandı. Bu əhvalat səkkiz il çəkdi. Sonra da altı il çalışmaq lazım gəldi ki, veteranların siyahısına düşsün. Onun siyahıya salındığını bildirən məktub polkovnikin aldığı son məktub oldu.

O yalnız komendant saatının başlandığını xəbər verən şeypurun səsi eşidiləndə qəzeti bükdü. Lampanı söndürmək istəyəndə gördü ki, arvadı yatmır.

– Kəsib saxladığın o qəzet parçası qalır?

Qadın fikirləşdi:

– Hə, o biri kağızların arasında olmalıdır.

Arvad miçətkənin ətəyini qaldırıb yerə düşdü, şkaftdakı taxta mücrünü çıxartdı. Mücrünün də içindən beli rezinlə çəkilib bağlanmış məktub dəstəsini götürdü. Kağızları araşdırıb vəkillər kontorunun elanını tapdı. Elanda deyilirdi ki, müharibə veteranlarının təqaüd məsələsini nizama salmaq üçün fəaliyyət göstərilir.

– Neçə vaxtdır deyirəm ki, vəkili dəyiş. Sözümə qulaq assaydın pulları almışdın, lap yeyib üstündən su da içmişdin, – arvad qəzet parçasını gətirib ərinə verdi. – Hindular kimi bu pulları bizim tabutumuza qoysalar nə fayda!..

Polkovnik iki il əvvəl kəsib saxladıqları elanı oxudu. Sonra büküb köynəyinin cibinə qoydu.

– Axı vəkil dəyişmək üçün də pul lazımdır.

– Elə şey-zad yoxdur, – arvad qəti etiraz elədi. – Yazarıq ki, təqaüdü düzəldəndən sonra ordan çıxsınlar. Onları maraqlandıрмаq üçün yeganə vasitə budur.

Buna görə də şənbə günü polkovnik öz vəkilinin yanına getdi. Vəkil sərələniq qamada yellənirdi. Bu, nəhəng bir zənci idi. Dişləri tökülmüşdü, yuxarıda ikicə dişi qalmışdı. O, altı taxta səndəllərini geyib kabinetin pəncərəsini açdı. Pəncərənin qabağında bir pianola vardı – başdan-başa toz içində idi, üstünə də hər nə gəldi yığmışdılar: burma-burma kağızlar, "Diario ofisial" qəzetindən parçalar, rezinlə çəkilib bağlanmış mühasibat kitabları, nəzarət müfəttişliyinin müxtəlif illərdə çıxan bülletenləri... Pianolanın dilləri olmadığı üçün ondan stol kimi də istifadə edirdilər. Polkovnik gəlişinin məqsədini bildirməmiş işin vəziyyətindən şikayət elədi.

Mən sizə xəbərdarlıq eləmişdim ki, bu, bir neçə günlük iş deyil... İsti vəkili lap əldən salmışdı. O, açılıb-yığılan kreslonun arxasını endirib, demək olar ki, uzanmış vəziyyətdə oturmuşdu. Əlindəki reklam kitabçası ilə üzünü yelləyirdi. – Mənim etibarlı adamlarım yazırlar ki, ümidini itirmək lazım deyil.

– On beş ildir uzanır, – polkovnik narazılığını bildirdi. – Deyəsən, bunun axırı olmayacaq.

Vəkil inzibati idarələrin dolanbac yollarını izah eləməyə başladı. O, yorğun bədənini kresloya güclə sığışdırmışdı.

– On beş il əvvəl məsələ daha asan idi. O vaxt hər iki partiyanın adamlarının daxil olduğu veteranların münisipal birliyi var idi. – O, od kimi isti havanı ciyərlərinə çəkdi. – Bəli, birlik olanda qüvvə də olur. Qüvvə birlikdədir.

Polkovnik nə isə bir təklik və kimsəsizlik hiss edib dedi:

– Bu mənə əl vermir, yoldaşlarımın hamısı poçtu gözləyə-gözləyə bir-bir ölüblər...

– Qanun çox gec qəbul olunub. Əlbəttə, hamının bəxti sizinki kimi gətirmir. Siz iyirmi yaşında polkovnik olmuşuz. Bundan başqa təqaüd vermək üçün pulun hardan götürüləcəyi qanunda göstərilməmişdi. Buna görə də hökumət büdcəni dəyişməli oldu. Bunlar köhnə söhbət idi. Polkovnik hər dəfə vəkilinə qulaq asanda bərk dilxor olurdu.

– Biz sədəqə istəmirik. Biz respublikanı xilas etmək üçün ölümə gedirdik.

Vəkil çiyinlərini çəkib, əllərini araladı.

– Bəli, orası elədir, polkovnik. İnsan nacinsliyinin hüdudu yoxdur.

Bu sözlər də polkovnikə məlum idi. Bunu ilk dəfə Neerland müqaviləsinin bağlandığı günün sabahı eşitmişdi. O vaxt hökumət iki yüz zabitə boyun olmuşdu ki, xərclərini ödəyib evlərinə qayıtmağa kömək edəcək. Əsasən məktəbdən qaçmış yeniyetmələrdən ibarət inqilabi batalyon Neerlandiya yaxınlığında düşərgə salıb üç aydan artıq gözlədi. Sonra kim necə bacardı, elə də evlərinə qayıtdı. Evlərində də gözləyirdilər. O vaxtdan on beş il keçməyinə baxmayaraq polkovnik hələ də gözləyirdi.

Xatirələrdən həyəcanlanmış polkovnik rəsmi bir görkəm aldı. Sümüklü belinə dayanıb boğuş səslə dedi:

– Mən qəti bir qərara gəlmişəm.

Vəkil şəkləndi:

– Nə qərara?

– Mən vəkilimi dəyişirəm.

Kabinetə bir ördək girdi, dalınca da sarı balaları gəlirdi. Vəkil onları otaqdan qovmaq üçün kreslodə dikəldi.

– Məsləhət sizindir, polkovnik, – zənci əllərini yelləyə-yelləyə razılaşdı. – Necə bilirsiniz elə də eləyək. Mən möcüzə yaratmağı bacarsaydım, daha bu ördək hinində yaşamazdım. – O, həyəətə açılan qapıya üstünə tor çəkilmiş taxta çərçivə keçirib geri qayıtdı.

Polkovnik sözünə davam etdi:

– Mənim oğlum ölənəcən işləyirdi. Evimi girov qoymuşam. Təqaüd haqqında qanun isə ancaq vəkillərin çörək ağacı olub.

– Mənim üçün yox, – vəkil etiraz etdi. – Axırını sentavoyacan məhkəmə məsələlərinə sərf eləmişəm.

Polkovnikə əzab verən bir məsələ var idisə, o da ədalətsiz hərəkət edə biləcəyindən qorxmağı idi.

– Elə mən də bunu demək istəyirdim. – O, qapıya tərəf yönəldi. – İstidən adamın beyni əriyir.

Bir an sonra vəkil polkovnikin vəkalətnaməsini çıxartmaq üçün evi alt-üst elədi. Gün vəkilin yonulmamış taxtalardan tikilmiş balaca otağının tən ortasına düşmüşdü. O nə qədər axtardısa bir şey tapa bilmədi. Nəhayət, çömbəlib pianolanın altından təzə bir bağlama çıxartdı.

– Budur, – o, üstündə gerb olan kağızı polkovnikə uzatdı. – Gərək adamlarıma yazım ki, surətlərini ləğv eləsinlər.

Polkovnik kağızın tozunu çırpıb köynəyinin cibinə qoydu.

– Siz isə özünüz cırın, – deyə vəkil təklif etdi.

– Yox, bu mənim iyirmiillik ömrümdür. – O gözləyirdi. Gözləyirdi ki, vəkil o biri kağızları axtarıb tapsın. Ancaq zənci qamaka yaxınlaşıb tərini sildi, sonra günəş şüaları altında ilğım kimi səyriyən havada

polkovnikə baxdı.

Polkovnik dedi:

– O biri sənədlər də mənə lazımdır.

– Nə sənəd?

– Polkovnik Buendianın qəbzi.

Vəkil əlini yellədi:

– Bu mümkün deyil, polkovnik.

Polkovnik narahat oldu. O, Makondo inqilabi dairəsinin xəzinədarı kimi inqilabi ordunun iki çamadan pulunu qatıra yükləyib altıgünlük yol gəlmişdi. Müqavilənin imzalanmasına yarım saat qalmış qatır acından gəbərmişdi. Buna baxmayaraq polkovnik çamadanları sürüyə-sürüyə Neerland düşərgəsinə gətirmişdi. Atlantika sahili inqilabi qüvvələrinin baş intendantı polkovnik Aureliano Buendia ona qəbz verib ordu təslim olanda çamadanları təhvil verilən əmlaka daxil etmişdi.

– Bunlar son dərəcə mühüm sənədlərdir, – deyər polkovnik etiraz etdi. – Polkovnik Aureliano Buendianın öz dəst-xətti ilə yazdığı qəbz və məktub...

– Razıyam, – vəkil təsdiq etdi. – Ancaq bu sənədlər minlərlə idarələrdə olub. İndi, Allah bilir, hərbi nazirliyin hansı şöbəsində yatıb qalır.

Polkovnik dedi:

– Belə sənədlər itib-bata bilməz, necə bir məmur olursa olsun, onun nəzərindən qaçmaz.

– Axı bu on beş ildə görün nə qədər məmur dəyişib, – deyər vəkil onu başa saldı.– Yadınıza salın. Bu müddətdə yeddi prezident dəyişib. Hər prezident də azı on dəfə hökuməti təzədən qurub. Hər nazir öz məmurlarını azı yüz dəfə dərbədən eləyib.

– Axı bu sənədləri heç kim evinə apara bilməz, – polkovnik razılaşmırdı. – Şübhə yox ki, hər dəfə təzə məmur gələndə onları yerində görüb.

Vəkil lap hövsələdən çıxmışdı.

- Onu bilin ki, kağızlar nazirlikdən çıxsa, yenidən siyahıya düşmək üçün həmin yolları bir də keçməli olacaqsız.
- Fərqi yoxdur, – polkovnik geri durmadı.
- Bu süründürmə yüz il çəkər.
- Fərqi yoxdur, bu qədər gözləyən, yenə də gözlər.

Polkovnik zaldakı stolun üstünə bir neçə miləmil kağız-qələm, basma kağızı, mürəkkəbqabı qoydu. Yataq otağının da qapısını bağlamadı ki, birdən arvadı ilə məsləhətləşmək lazım olar. Arvad təsbeh çevirə-çevirə dua oxuyurdu.

- Bu gün hansı gündür?
- Oktyabrın iyirmi yeddisi.

O, səliqə ilə yazırdı, qələm tutduğu əlini basma kağızının üstünə qoymuşdu. Qəddini də düzəltmişdi ki, rahat nəfəs ala bilsin, bir sözlə, məktəbdə öyrəndiyi kimi. Zəlin isti havasına dözmək olmurdu. Bir damla tər süzülüb məktubun üstünə düşdü. Polkovnik basma kağızı ilə onu qurutdu. Sonra yayılmış hərfləri silmək istədi, ləkə daha da böyüdü. Ancaq o, həvəsdən düşmədi. həmin yerdə işarə qoyub ağ qalmış haşiyədə təkrar yazdı: "Bütün hüquqlar saxlanılır". Sonra abzası bir də oxudu.

- Məni nə vaxt siyahıya salıblar?

Arvad ibadətində ara vermədən bir az fikirləşdi:

- 1949-cu il avqust ayının 12-də.

Elə arvad sözünü qurtaran kimi yağış başladı. Polkovnik vərəqi uşaq xəttini andıran hərflərlə yazıb doldurdu. Manauradakı dövlət məktəbində ona necə öyrətmişdilər, elə də yazırdı. Sonra da ikinci səhifəni yarıya qədər yazdı, altında da imza qoydu.

Məktubu gətirib arvadına oxudu. Arvad qulaq asa-asa başını tərpedir, hər cümləni təsdiq edirdi.

– Bəlkə gedib xahiş eləyəsən məktubu makinada yazsınlar.

– Yox, – polkovnik razılaşmadı. – Daha mən minnət eləməkdən yorulmuşam.

Yarım saata qədər hərəkətsiz oturub, damı örtən palma yarpaqlarına dəyərək taqqıldayan yağış damlalarının səsinə qulaq asdı. Elə bil göy deşilmişdi, şaqqaşaqla su tökülürdü. Komendant saati başlandıktan sonra yenə də tavanın harasındasa su damcılamağa başladı.

– Bunu gərək çoxdan eləyəydin, – deyə, nəhayət, arvad sükutu pozdu. – Adam öz işini özü görəndə daha yaxşı olur.

Polkovnik tavadan düşən damcının səsinə qulaq asa-asa cavab verdi:

– Hələ də gec deyil. Kim bilir, bəlkə də evin girov vaxtı qurtaranacan məsələ həll olundu.

– İki il var, – arvadı şübhə ilə cavab verdi.

Polkovnik lampanı yandırdı, tavanın daman yerini tapıb xoruzun su qabını onun altına qoydu. Sonra qaba dəyib bərkdən taqqıldayan damcılardan səsinə qulaq asa-asa yataq otağına qayıtdı.

– Bəlkə də onlar öz haqlarını tez almaq üçün işi yanvaracan qurtardılar, – dedi və özü də dediyinə dəyəsən inandı. – O vaxtacan Aqustinin də ili çıxır, onda kinoya da gedə bilərik.

Arvad astaca güldü.

– Nəinki kino, hətta multiplikasiya filmlərini də yaddan çıxarmışam.

Polkovnik diqqət verib miçətkənin altından arvadını görməyə çalışırdı.

– Axırını dəfə kinoda nə vaxt olmusan?

– Otuz birinci ildə, – arvad cavab verdi. – "Ölünün vəsiyyəti" filmini göstərirdilər.

– Vuruşma var idi?

– Vallah, heç bilə bilmədim. Həyula qızın boyunbağısını oğurlamaq istəyəndə yağış başladı.

Yağışın səsi onları yatırdı. Polkovnik qarnında yüngül ağrı hiss etsə də narahat olmadı. O, demək olardı ki, oktyabrı başa vura bilmişdi.

O, yun adyala bürünüb yatmışdı. Ancaq birdən yuxulu-yuxulu arvadının xırıltılı nəfəsini eşitdi. Onda təzədən gözlərini açıb danışmağa başladı.

Arvadı da oyandı.

– Kimlə danışsın?

– Heç kimlə, – polkovnik cavab verdi. – Öz-özümə fikirləşirdim ki, Makondodakı iclasda, biz haqlı idik, o vaxt biz polkovnik Aureliano Buendiaya dedik ki, təslim olmasın. Elə o təslim olandan sonra hər şey məhv olub getdi.

Yağış bir həftə yağdı. Noyabrın ikisində, mərhumların ad günü, arvad polkovnikin etirazına baxmayıb, Aqustinin qəbri üstünə çiçək apardı. Qəbiristanlıqdan qayıdan kimi yenidən asması tutdu. Həftə çox ağır keçdi. Hətta, demək olar ki, oktyabrın dörd həftəsindən də ağır oldu – polkovnikin qorxub ehtiyat elədiyi həmin oktyabr həftələrindən. Xəstəyə baş çəkməyə gələn həkim otaqdan çıxanda ucadan dedi:

– Əgər mən belə xəstəliklərə fikir versəydim, onda gərək bütün şəhər əhalisini ölmüş biləydim. – Sonra o, polkovniklə təkliddə söhbət elədi və dedi ki, arvadın vəziyyəti ciddidir, gərək rejim saxlasın.

Polkovnikin də vəziyyəti ağırlaşmışdı. Elə vaxt olurdu ki, soyuq tər içində bir neçə saat ayaqyolunda oturmalı olurdu. Ona elə gəlirdi ki, içi çürüyüb parça-parça tökülür. "Hamısı qışdandır, – o ruhdan düşməyərək təkrar edirdi. – Yağışlar qurtarandan sonra hər şey dəyişəcək". Doğrudan da inanırdı ki, məktub gələnə qədər sağ

qalacaq.

Daha ev işləri ilə özü məşğul olurdu – birtəhər çulunu sudan çıxarırdı. Çox zaman məcbur olub, namusuna qısıla-qısıla qonşu dükanlardan niyə şey alırdı.

- Gələn həftəyəcən, – heç özü də dediyinə inanmırdı.
- Cümə günü bir az pul almalyam.

Arvadın tutması sovuşandan sonra kişinin görkəminə baxıb təəccüb eləyirdi:

- Ay balam, bir dərisən, bir sümük!
 - Özümü satmağa hazırlayıram, – polkovnik zarafatla cavab verdi.
- Klarnet fabrikindən sifariş almışam.

Onu yaşadan bircə məktub ümidiydi. Lap üzülmüşdü. Oynaqlarının sızılıtsından gecələr yata bilmirdi. Bilmirdi ev işinə baxsın, ya xoruza. Noyabrın ortalarında yaman qorxdı. Qorxdı ki, iki gündən bəri ac qalan xoruz birdən ölüb eləyər. İyuldan bəri sobanın üstündən asdığı lobyə buğumları yadına düşdü. O quru buğumları ovuşdurub qabıqdan çıxartdı. Sonra da qaba töküüb xoruzun qabağına qoydu.

Arvadı onu səslədi:

- Bura gəl!
- Bu dəqiqə, – deyib polkovnik dayanıb xoruza baxdı.
- Yaxşı iştaha üçün pis yemək yoxdur.

O, arvadına yaxınlaşanda gördü ki, arvad çarpayıda dikəlmək istəyir. Onun bədənindən dərman qoxularının iyi gəlirdi. Arvad sözü qırıq-qırıq ağzından çıxararaq dedi:

- Bu saat o xoruzu rədd eləyəcəksən!

Polkovnik gec-tez bu sözləri eşidəcəyini bilirdi. Əslində bu dəqiqəni çoxdan gözləyirdi. Hətta demək olardı ki, oğlu ölən axşamdan sonra, xoruzu saxlayacağına söz verdiyi gündən bəri arvadının bu hökmünü gözləyirdi.

- Daha gecdir, – o etiraz elədi. – Üç aydan sonra döyüşlər

başlanacaq. Onda biz xoruzu daha baha sata bilərik.

Arvad razılaşmadı:

– Məsələ pulda deyil. Uşaqlar gələndə de ki, aparıb neyləyirlər eləsinlər.

– Mən onu Aqustinin xətrinə saxlayıram, – polkovnik çoxdan hazırladığı sözləri dedi. – Təsəvvür elə ki, o sağ olsaydı xoruzun döyüşdə qalib çıxdığını bilirsən necə fərəhlə söyləyəcəkdin.

Arvad oğlunu yadına saldı:

– Elə onu məhv eləyən də bu zəhrimar xoruzlar oldu, – deyər qışqırdı, – yanvarın 3-də evdə qalsaydı bəlkə də o bədbəxtlik üz verməzdi. – Sonra sümüklü barmaqlarını qarıya tuşlayıb davam etdi:

– Elə bil indi də gözümün qabağındadır. Bu saat xoruz qoltuğunda içəri girəcək. Mən ona neçə dəfə dedim ki, ay bala, özünü gözlə, qalyeraya¹ getmə. Mənz güldü, dedi ki: "Bəsdir! Bu axşam qızıl içində üzəcəyik".

Arvad taqətsiz halda çarpayuya söykəndi. Polkovnik ehtiyatla onu rahlayıb, yastığı başının altına qoydu. Onların nəzərləri rastlaşdı. İkisinin də gözü bir-birinə oxşayırdı. Elə bil eyni gözlər idi. Polkovnik arvadın sinəsindəki fışıldını eşidib nəvazişlə dedi:

Rahat uzan, çalış tərpnmə. – Elə bil arvad özündən getmişdi. O, təzədən gözlərini açanda, deyəsən, bir az sakitləşmişdi.

Bunların hamısının səbəbi bizim aclığımızdır, – deyər yavaşca zarıdı. – Öz boğazımızdan kəsib çörəyi xoruza vermək günahdır.

Polkovnik mələfənin ucu ilə onun alnını sildi.

– Üç ay qalıb. Birtəhər dözərik.

– Axı biz nə yeyəcəyik?

– Bilmirəm, – polkovnik cavab verdi. – Onu bilirəm ki, alnımıza acından ölmək yazılıbsa, onda gərək çoxdan öləydik.

¹Qalyera – xüsusi xoruz döyüşdürülən bina

Sapsağlam xoruz boş qabın qabağında dayanmışdı. Polkovniki görəndə adam səsində bənzəyən yoğun bir səslə nə isə qığıldadı. Polkovnik rəğbətlə baxıb gülümsündü.

– Bəli, dostum, həyat çətin məsələdir.

Sonra polkovnik küçəyə çıxdı. Yemək vaxtı olduğu üçün küçələr çox sakit idi. Heç bir şey düşünmədən, vəziyyətdən çıxış yolu axtarmadan, boş-boşuna küçələri gəzirdi. O qədər gəzdi ki, axırda lap taqətdən düşdü. Evə qayıtdı. Arvad onun qayıtdığını eşidib səslədi.

– Nə var?

Arvad ona baxmadan dedi:

– Saati sata bilərik.

Polkovnik bu barədə fikirləşmişdi.

– Əminəm ki, Alvaro ona qırx peso verər, – arvadın səsində bir ümid vardı. – Yadındamı, tikiş maşınını necə asanlıqla aldı.

O, oğlu Aqustinin ustasını nəzərdə tuturdu.

– Sabah gedib danışaram. – Polkovnik razılaşdı.

– Daha sabaha niyə saxlayırsan? – Arvad onu tələsdirdi. – Elə indi götür apar da!.. Apar qoy stolun üstünə, de ki: "Alvaro, bax, saat gətirmişəm, gətirmişəm ki, bunu alasan". O saat başa düşər.

Arvadının bu sözlərindən sonra polkovnik özünü çox bədbəxt bir adam kimi hiss etdi.

– Bu, küçədə həzrət İsanın tabutunu aparmaq kimi bir şeydir, – deyər polkovnik etiraz etdi. – Məni belə bir bağlama ilə görsələr, şəbədə qoşub məsxərəyə qoyarlar.

Ancaq bu dəfə də arvadı onu razı sala bildi. Özü durub divardan çıxartdı, qəzetə büküb ona verdi. "Qırx pesosuz qayıtma". Polkovnik də çarəsiz qalıb bağlamanı qoltuğuna vuraraq dərzi emalatxanasına tərəf getdi. Aqustinin dostları qapıda oturmuşdular.

Onlardan biri polkovnikə yer göstərdi. Polkovnik pərt oldu.

– Sağ olun, – deyər razılıq etdi. – Bir dəqiqəliyə gəlmişəm.

Alvaro emalatxanadan çıxıb dəhlizdə çəkilmiş məftilin üstünə qurumaq üçün bir parça kətan atdı. O, gözləri çılğınlıqla parlayan möhkəm və yöndəmsiz bir adam idi – Alvaro da polkovnikə oturmaq üçün yer təklif etdi. Polkovnik bir az dirçəldi. Kətli qapının qabağına çəkib oturdu. Gözləyirdi ki, Alvaro ilə tək qalsın, saati ona təklif etsin. Ancaq tezliklə hiss etdi ki, oturanların hamısı nədənsə çox narahatdılar. Nə isə bir gərginlik hiss olunurdu. O soruşdu:

– Mane olmadım ki?

Oğlanlar etiraz etdilər. Kimdirsə ona tərəf əyilib yavaşca dedi:

– İntibahnamələr var. Aqustinin yazdıqlarıdır.

– Nə barədə.

– Elə o barədə.

İntibahnamələrdən ona da verdilər. Kağızı cibinə qoyub dinməz-söyləməz oturdu. Özü də hiss eləmədən barmaqları ilə əlindəki bağlamayı taqqıldadırdı. Birdən gördü ki, ona diqqət verirlər. Vəziyyəti belə görüb özünü lap itirdi.

– Bağlamadakı nədir, polkovnik?

Polkovnik çalışırdı ki, nəzərlərini Germanın ala gözlərindən yayındırsın.

– Heç nə, – deyə yalan satdı. – Saattır, aparırdım ki, alman təmir eləsin.

German bağlamayı onun əlindən almaq istədi.

– Nə danışırırsız, polkovnik? Beşcə dəqiqə oturun, bu saat baxım.

Polkovnik saati əlindən buraxmırdı. Susurdu. Gərginlikdən göz qapaqları da qızarmışdı. Yerbəyerdən hamı deyirdi ki, saati versin.

– Verin ona, polkovnik, onun başı çıxır.

– Yox, əziyyət vermək istəmirəm.

– Canım, nə əziyyət? – German, nəhayət, saati onun əlindən aldı. – Alman əlini ağdan-qaraya vurmayıb, on peso qopardacaq.

O, saati götürüb emalatxanaya girdi. Alvaro maşında nə isə tikirdi.

Bir az o tərəfdə bir qız divarın dibində oturub paltara düymə düzürdü. Qızın başının üstündən bir gitara asılmışdı, gitaranın yanında da elan vurulmuşdu: "Siyasətdən danışmaq qadağandır".

Polkovnik saati verəndən sonra neyləyəcəyini bilmirdi. Ayaqlarını qaldırıb kətilin qıçlarına bərkidilmiş taxtanın üstünə qoydu.

– Deyəsən işlərin po..., polkovnik!

Polkovnik diksindi:

– Xahiş eləyirəm, ədəbsiz danışmayasınız.

Alfonso polkovnikin ayaqqabılarını yaxşı görmək üçün gözlüyünü düzəltdi.

– Ayaqqabılarını deyirəm... Deyirəm, iş gör nə yerə çatıb ki, lak ayaqqabı geymisiz.

– Bunu ədəblə də demək olar. – Polkovnik laklı ayaqqabılarının altını göstərdi. – Bu şoqəriblərin azı qırx yaşı var, amma hələ indiyəcən bir ədəbsiz söz eşitməyiblər.

Germanın emalatxanadan səsi eşidilirdi: – Hazırdır. – Elə o dəqiqə də saat zəng vurmağa başladı. Kim isə qonşu evin divarını taqqıldatdı. Ordan bir qadın səsi eşidilirdi:

– Gitaranı çalmayın, hələ Aqustinin ili çıxmayıb...

Hamı güldü.

– Gitara deyil, saatdır.

German əlində bağlama küçəyə çıxdı.

– Saat sazdır. İstəyirsiniz gedim divardan da özüm asım.

Polkovnik razı olmadı.

– Nə qədər verəcəyəm?

– Narahat olmayın, polkovnik. – German keçib öz yerində oturdu. – Yanvarda xoruz haqqını verər.

Polkovnik gördü ki, fürsətdir.

– Sənə bir təklifim var?

– Nə təklif?

– Xoruzu sənə bağışlayıram. – Polkovnik oturanların üzünə diqqətlə baxıb sözünə davam etdi: – İstəyirəm xoruzu bağışlayam sizə, hamınıza.

German təəccübünü gizlədə bilmədi. Polkovnik mümkün qədər qəti və inandırıcı danışmağa çalışırdı.

– Daha qocalmışam. Mən bu boyda məsuliyyəti öz üstümə götürə bilmərəm. Neçə gündür yuxum da çəkilib. Mənə elə gəlir ki, xoruz ölür.

– Narahat olmayın, polkovnik, – Alfonso onu sakit eləməyə çalışdı. – Bu vaxtlar həmişə xoruz tük tökür, onunçun da dəriləri bir az qızarır.

German da onun dediyini təsdiq elədi:

– Gələn ay hər şey öz qaydasına düşəcək.

– Fərqi yoxdur, istəmirəm bizdə qalsın.

German zənlə polkovnikə baxıb dedi:

– Başa düşün, polkovnik, məsələ də ondadır ki, xoruzu qalyeraya gərək siz gətirəsiniz.

Polkovnik fikrə getdi.

– Başa düşürəm, elə onun üçün də indiyəcən saxlamışam. – O özünü yığışdırıb mətləbə yaxınlaşdı. – İş orasıdadır ki, döyüşlərə hələ üç ay qalıb.

German məsələni başa düşdü.

– İş elə bircə bundadırsa, onda heç bir qorxulu şey yoxdur.

Onun təklifi ilə hamı razılaşdı. Axşam polkovnik qoltuğunda bağlama evə qayıdanda arvad öz narazılığını gizlədə bilmədi.

– Satmadın?

– Satmadım, – polkovnik cavab verdi. – İndi daha bunun əhəmiyyəti yoxdur. Uşaqlar özləri xoruza dən gətirəcəklər.

– Bu saat, kirvə, dayan çətir verim.

Don Sabas kontorun divar şkaflını açdı. İçəridə aləm bir-birinə qarışmışdı. Bir tərəfə atlı çəkmələri yığılmışdı, bir yanda da üzəngi, yüyən, içi mahmızla dolu aliminium qutu... Yuxarı bölmədə yarım düjünəcən qara parçadan düzəlmiş yağış çətirləri asılmışdı. Bir tərəfdən də ala-bəzək arvad çətirləri. Polkovnikə elə gəlirdi ki, belə qarmaqarışıqlığa ancaq böyük bir fəlakət səbəb ola bilər.

– Sağ ol, kirvə, – deyər pəncərənin taxtasına söykəndi. – Gözlərim, yağış kəsər.

Don Sabas şkaflın qapısını bağlamadı. Keçib yazı masasının üstündəki sərinqəşin yelinə verib siyirməni çəkdi. Oradan iynə vurmaq üçün pambığa bükülü bir şpris çıxartdı. Polkovnik pəncərədən eşiyə baxırdı. Badam ağacları yağışın altında qurğuşundan tökülmüş kimi görünürdülər. Küçədə ins-cins belə yox idi. Polkovnik öz-özünə danışmış kimi dedi:

– Sizin pəncərədən yağışa baxanda adama elə gəlir ki, yağış başqa şəhərdə yağır.

– Necə baxırsansa bax, yağış elə yağışdır, – don Sabas razılaşmadı. O, şprisi şüşəli yazı masasının üstündə qabda qaynamağa qoydu. – Şəhər deyil, lap zibilxanadır.

Polkovnik eşitdiyindən narazı qalıb çiyinlərini atdı. Kontorda var-gəl eləməyə başladı.

Döşəməyə yaşıl kaşı düzülüşdü. Mebelə də əlvən parça çəkilməmişdi. Kontorun o başında duz tayları, bal tuluqları və yəhər qalaqlanmışdı. Don Sabas ifadəsiz gözlərini polkovnikdən çəkmirdi. Axırda polkovnik dözməyib narazılıq elədi:

– Sizin yerinizdə olsaydım, şəhər barədə belə deməzdim.

Oturub, ayağını ayağının üstündən aşırıdı, yazı masasının dalında oturan don Sabasa sakit bir nəzər saldı. Bu balacaboy, şişman, lırt bir

adam idi. Qurbağa gözlərini xatırladan gözlərində nə isə bir qüسسə oxunurdu:

– Bir həkimə gedin, kirvə, – deyə don Sabas başını buladı. – Dəfndən sonra nə isə əhvalınız pozulub.

Polkovnik başını qaldırdı.

– Mən özümü yaxşı hiss eləyirəm.

Don Sabas suyun qaynamağını gözləyirdi.

– Kaş mən də özüm barədə bu sözləri deyə biləydim, – o şikayətləndi. – Xoşbəxt adamsınız, lap mis mahmızı da çeynəyib yeyə bilərsiz. – O, qəhvəyi zibillərlə örtülmüş tüklü əllərinə baxırdı.

– Hə, niyə yemirəm, lazım olsa mahmız da yeyərəm, – polkovnik razılaşdı.

Don Sabas kontorun mənzilə açılan qapısına tərəf dönüb arvadını səslədi, sonra da gileylənə-gileylənə öz yemək rejimindən danışmağa başladı. Köynəyin cibindən balaca bir dərman şüşəsi çıxarıb, noxud boyda ağ bir həb götürdü, stolun üstünə qoydu.

– Cibimdə gəzdirməkdən təngə gəlmişəm, – deyib o, şüşəni göstərdi. – Elə bil cibində ölüm gəzdirirsən.

Polkovnik stola yaxınlaşıb dərmanı ovcunun içinə qoyub baxdı. Onun çox diqqətlə baxdığını görən don Sabas dedi ki, istəyirsən dadına bax. Bunu qəhvəyə salırlar. Adı qənddir, amma içində qənd yoxdur.

– Aydınadır, – polkovnik nədənsə ağızında qəribə bir şirinlik duydu. – Bir növ zəngsiz zəng səsi kimi.

Arvadı iynə vurandan sonra don Sabas masaya dirsəklənib çənəsini ovuclarına dirədi. Polkovnik nə edəcəyini bilmirdi. Arvad ventilyatoru söndürüb seyfin üstünə qoydu və şkafa tərəf yönəldi.

– Çətirə baxanda nədənsə ölüm yadıma düşür, – deyə donquldandı.

Polkovnik ona qulaq asmırdı. Bu gün poçtu qarşılamaq üçün

evdən saat 4-də çıxmışdı. Ancaq yağış məcbur eləmişdi ki, gəlib don Sabasın kontoruna girsin. Katerin fit səsi eşidiləndə yağış hələ də yağırdı.

– Nədənsə hamı ölümü qadın simasında təsəvvür eləyir, – deyə don Sabasın arvadı çiyinlərini atdı. O, ərindən hündür, dolğunbədənli bir qadın idi. Üst dodağında tükli xalı vardı. Səsi də sərinksəşin vızıltısını xatırladırdı. – Ancaq ölüm mənə qadın kimi görünür. – Arvad şkafı bağlayıb döndü, polkovnikin üzünə baxdı ki, görsün bu barədə o nə fikirdədir, mənim nəzərimdə heyvana bənzəyir. Caynaqlı heyvana.

– Ola bilər, – polkovnik razılaşdı. – Bu dünyada nə desən olar.

O fikirləşirdi ki, indi müşəmbə plaş geymiş poçt müfəttişi katerə tullanır. Artıq bir ay idi ki, vəkili dəyişmişdi, daha məktub gözləməyə əsası var idi. Don Sabasın arvadı yenə də əvvəlki kimi ölümdən danışdı. Ancaq diqqət eləyib gördü ki, polkovnik ona qulaq asmır.

– Kirvə, – deyə polkovnikə müraciət etdi, – birtəhər görünürsünüz!

Polkovnik fikrindən ayrıldı:

– Hə, kirvə, fikirləşirəm ki, saat dördüdür, xoruza hələ də iynə vurulmayıb.

Arvad polkovnikin bu sözlərinə lap mat qaldı. Əllərini təəcüblə bir-birinə vurdu:

– A... a... xoruz adamdır bəyəm, xoruza da iynə vururlar? Belə də qansızlıq olar?!

Daha deyəsən don Sabasın səbri tükənmişdi. Lap pörtüb qıpqırmızı olmuşdu. Səsinə ucaldıb arvadına dedi:

– Bir dəqiqə ağzını yumsana! – Arvad doğrudan da əlləri ilə ağzını yumdu. – Yarım saatdır ki, kirvənin zəhləsini tökürsən.

– Qətiyyə, – polkovnik etiraz etdi.

Arvad qapını hirsələ çırpıb getdi. Don Sabas lavanda ətri verən yaylığı ilə peysərinin tərini sildi. Polkovnik yenə də pəncərəyə yaxınlaşdı. Yağış kəsmək bilmirdi. Meydandan sarı, uzunqıçlı, caydaq bir toyuq keçirdi.

– Xoruzla doğrudan da iynə vururlar?

– Bəs necə, – polkovnik təsdiq etdi. – Gələn həftə məşqlər başlanır.

Don Sabas başını bulayıb dedi:

– Bu ağılsızlıqdır. Belə şeylər daha sənə yaraşmaz.

– Razıyam, – polkovnik cavab verdi. – Ancaq bundan ötrü xoruzun başını üzə bilmərəm ki?

– Xalis ağılsızlıqdır, – don Sabas təkrar edib pəncərəyə tərəf yönəldi. Kirvəsinin ağır nəfəsi körük səsinə xatırladırdı. Elə gözlərinə də baxanda adamın yazığı gəlirdi.

– Bura baxın, kirvə, – don Sabas polkovnikə tərəf çevrildi. – Nə qədər gec deyil, o xoruzu satın, canınız qurtarsın.

– Satmaq heç vaxt gec deyil.

– Ağlınızı başınıza yığın, – don Sabas təkid edirdi. – Bir güllə ilə iki dovşan vurarsız: əvvəla, xoruzdan canınız qurtarar, ikincisi də doqquz yüz pesonu qatlayıb qoyarsız cibinizə.

Polkovnik bunu eşidəndə təəccübünü gizlədə bilmədi:

– Doqquz yüz peso?

– Bəli, doqquz yüz!

Polkovnik fikrə getdi:

– Yəni deyirsiniz ki, bu qədər verirlər?

– Demək nədir, lap əminəm.

İnqilabi ordunun xəzinəsini təhvil verəndən sonra polkovnikin əlində bu qədər pul olmamışdı. O, don Sabasın kontorundan çıxanda yenə də qarnından bərk ağrı tutdu. Ancaq başa düşdü ki, daha bu ağrıya havanın dəxli yoxdur. Poçta çatan kimi düz müfəttişin üstünə getdi.

– Mən təcili məktub gözləyirəm. Aviapoçt ilə.

Müfəttiş bütün zərfləri gözdən keçirdi, sonra yenə çinləyib qoydu, bir kəlmə də danışmadı. Bircə əllərinin tozunu çırpıb mənalı nəzərlə polkovnikə baxdı.

– Bu gün hökmən məktub gəlməli idi.

Müfəttiş çiyinlərini atdı.

– Bircə ölüm hökmən gəlir, polkovnik.

Evə qayıdanda gördü ki, arvadı qarğıdalı yarmasından horra bişirib. Horranı səssiz-səmirsiz yedi. Hər qaşıqdan sonra əl saxlayıb xeyli fikirləşdi. Onunla üzbəüz oturan arvadı hiss elədi ki, nə isə olub.

– Sənə nə olub?

– Məmur haqda fikirləşirəm. Mənə təqaüd yazmalı olan məmur haqqında. – Polkovnik mətləbi açmadı. – Əlli ildən sonra biz qəbirdə yatacağıq. Amma yazıq hər cümə günü intizar içində oturub gözləyəcək ki, görəsən ona təqaüd yazıblar, ya yox?

– Yaxşı əlamət deyil, – deyə arvadı narazılıqla səsləndi. – Bu onu göstərir ki, yavaş-yavaş zəifləyirsən. – Arvad yenə də yeməyə başladı. Ancaq ərinin əvvəlki kimi fikirli olduğunu görüb əl saxladı. – Nə qədər ki, soyumayıb, ye qurtar.

– Dadlıdır, – deyib polkovnik horranı qaşıqladı. – Yarmanı hardan almısan?

– Xoruzdan götürmüşəm, – Aqustinin dostları o qədər dən gətiriblər ki, dedim elə özümüz üçün də götürüm. Neyniyim, güzəranımız belədir də!

Polkovnik köksünü ötürdü.

– Hə... həyatda elə şeylər olur ki, adamın heç yuxusuna da gəlməz.

O, dönüb sobanın yanında bağlanmış xoruza baxdı. Elə bil xoruzda nə isə bir dəyişiklik var idi. Arvadı da xoruza baxdı.

– Bu gün uşaqları çubuqla qovmalı oldum, – arvadı gileyləndi. –

Bir dənə qart toyuq gətirmişdilər ki, xoruz onu tapdalasın.

– Adi məsələdir, – polkovnik cavab verdi. – Kəndlərdə olanda polkovnik Aureliano Buendia üçün də qız gətirərdilər.

Kişinin bu zarafatı arvadın döşünə yatdı. Xoruz nə isə qığıldadı. Uzaqdan lap adam səsinə oxşayırdı. Arvad başını bulaya-bulaya dedi:

– Hərdən mənə elə gəlir ki, dil açıb danışacaq.

Polkovnik yenə də xoruza baxdı.

– Cins xoruzdur. – O, fikrində nə isə götür-qoy edə-edə horranı uddu. – Üç il sərəsər bizi dolandırır.

– Xəyalı yemək olmaz, xəyal yeyiləsi şey deyil, – arvad etiraz etdi.

– Niyə? Xəyalla da adamı dolandırarlar – polkovnik cavab verdi. – Sabas kirvə müalicə həbləri ilə dolanan kimi.

Bu gecə o çox pis yatdı – elə hey səhərəcən haqq-hesab vurur, pul bölürdü. Sabahı gün arvadı yenə də yeməyə horra gətirdi. Arvad başını aşağı salıb horrasını yeyir, danışmırdı. Polkovnik hiss eləyirdi ki, arvadın əhvalı ona da təsir eləməyə başlayır.

– Nolub?

– Heç nə.

Başa düşürdü ki, artıq arvad yalan satmağa başlayıb. Onu ovundurmağa çalışdı. Ancaq arvadı ona qulaq asmadı.

– Fikirləşirəm ki, iki ay keçib, mən hələ indiyəcən gedib arvada başsağlığı verməmişəm.

O axşam arvad başsağlığı verməyə getdi. Polkovnik arvadını ötürüb kinoteatra tərəf döndü, o yandan musiqi səsi eşidilirdi. Keşiş Anxel qapısının qabağında oturub adamlara göz qoyurdu. Fikir verirdi ki, onun xəbərdarlığına baxmayaraq, kim kinoya gedir. Uşaqların qışqırığı, ucadan çalınan musiqi, gur işıq, kinoteatrın qarşısındakı dar meydançaya elə çaxnaşma salmışdı ki, bura gələn nəinki hay-küyü eşidirdi, bu səs-küyün qatılığını belə hiss edirdi. Bir

uşaq əlindəki oyuncaq tütəngi polkovnikə tərəf dikləyərək qışqırdı:

– Xoruz necədi, polkovnik?

Polkovnik əllərini yuxarı qaldırdı:

– Pis deyil.

Binanın divarı boyu ala-bəzək afişalar vurulmuşdu: "Gecə bakirəsi". Bakirə xanım bal paltarı geymişdi. Paltarın bir tərəfi kəsik olduğu üçün qızın çıpaq baldırı görünürdü. Polkovnik şimşək çaxıb, göy guruldayana qədər kinoteatrın qabağında gəzdi. Yalnız bundan sonra arvadının dalınca getdi.

Arvad mərhumun evində deyildi. Heç öz evlərində də yox idi. Saatin kəfgiri dayanmışdı. Ancaq polkovnik təxmini müəyyən elədi ki, komendant saatına az qalıb. O, göy gurultusuna qulaq asırdı. Təzədən yığışıb arvadını axtarmağa getmək istəyirdi ki, arvad qayıtdı.

Polkovnik gedib xoruzu yataq otağına gətirdi. Arvad paltarını dəyişib gəldi. Polkovnik saati qurub əqrəbləri düzəltmək üçün komendant saatının zəngini gözləyirdi.

– Hardaydın?

– Orda, – arvad cavab verdi. O, ərinə baxmadan tasdan bir stəkan su götürüb yataq otağına qayıtdı. – Kim deyərdi ki, bu gün yağış belə tez başlayacaq?

Polkovnik danışmadı. Şeypur səsi eşidəndə əqrəbləri düzəldib saatin qapağını örtüdü, stulu da yerinə çəkdi. Yataq otağına girəndə arvadı təsbeh çevirə-çevirə dua oxuyurdu.

– Sualıma cavab vermədin?

– Nə sual?

– Deyirəm ki, hara getmişdin?

– Ləngidim orda, – deyə arvad cavab verdi. – Gör neçə vaxtdır evdən çıxmıram.

Polkovnik qamakını açdı. Evin qapısını bağlayıb pulverizatorla

otağa cücü zəhəri fısıqırdı. Sonra lampanı döşəmənin üstünə qoyub qamaka uzandı.

– Səni başa düşürəm,– qəmgin bir səslə dilləndi. – Kasıbçılığın ən pis cəhəti ondadır ki, adamı yalan danışmağa məcbur eləyir.

Arvad dərindən bir ah çəkdi:

– Müqəddəs ata Anxelin yanına getmişdim. İstəyirdim ki, nişan üzüyünü girov qoyam.

– Bəs o nə dedi?

– Dedi ki, müqəddəs şeyi girov qoymaq günahdır. – Arvad miçətkənin ətəyini endirdi. – Srağagün çalışdım saati satam, alan olmadı, – indi rəqəmləri qaranlıqda parıldayan saatlar satırlar, pulunu da xırda-xırda alırlar. Bu saatlar qaranlıqda da vaxtı göstərir.

Polkovnik başa düşdü ki, qırxillik birgə həyat, birgə aclıq və birgə əzab keçirməyinə baxmayaraq, hələ də arvadını əməlli-başlı tanımayıb. Yəqin onların məhəbbəti də qocalıb.

– Şəkil də heç kimə lazım deyil, – deyə arvad davam etdi. – Ondan hamıda var. Lap gedib türklərin dükanlarına çatmışdım.

Polkovnik acı bir peşmançılıq içində dedi:

– İndi ona görə də hamı bilir ki, acıdan ölürük...

– Daha yorulmuşam, – arvad cavab verdi. – Kişilər ev işiylə məşğul olmur, neçə dəfə qazana daş salmışam ki, heç olmasa qaynayıb danqıldasın, qonşular desin ki, xörək bişirirlər.

Polkovnik xəcalət çəkdi.

– Biabırçılıqdır!

Arvad miçətkəni təzədən qaldırıb qamaka yaxınlaşdı və qətiyyətlə dedi:

– Daha mən bu yalançılıqdan, fırıldaqdan təngə gəlmişəm. Mütilik, ləyaqət gözləmək də məni cana gətirib.

Qəzəbdən arvadı qəhər boğdu. Polkovnikin heç tükü də tərənmədi.

– İyirmi il sərəsər hər seçkidən sonra vəd edilən nisyə şeylər daha məni yorub. Nəşibimiz bircə o oldu ki, oğlumuzu itirdik, – deyər arvad hirsələ sözünü davam etdi. – Vəssalam! Qazancımız bircə bu oldu! Polkovnik bu tənə-danlağa öyrəşmişdi. – Biz öz borcumuzu yerinə yetiririk, – deyər cavab verdi.

– Onlar da iyirmi ildir ki, öz işlərindədir. Senatda hərəsi ayda min peso alıb kef çəkirlər, – arvad etiraz elədi. – Elə Sabas kirvəni götür: o qədər pulu var ki, heç ikimərtəbəli evinə də sığmaz! Şəhərə necə gəlmişdi?! Ayaqüstü alver eləyirdi, boynuna ilan dolayıb dərman satırdı.

Polkovnik yenə də arvadı ilə razılaşmadı.

– Şəkər xəstəliyindən ölür...

– Sən də acından ölürsən... – arvadı cavab qayıtdı. – Ay kişi, başa düş ki, quru ləyaqətlə qarnın tox olmayacaq.

İldırım çaxdı. Göy elə guruldadı ki, səs yataq otağına girib bir qucaq daş kimi çarpayının altına doldu. Arvad cumub təsbəhini götürdü.

Polkovnik gülümsündü.

– Görürsən, Allahın qəzəbinə gəldin. Çox diliuzunluq eləmə. Mən həmişə demişəm ki, Allah mənim partiya yoldaşımdır.

Əslində polkovnikin halı zarafatlıq deyildi. Bir dəqiqə sonra lampanı söndürüb şimşək parıltısından cırılıb parçalanan zülmət içində uzanaraq ağır fikirlərə qər q olmuşdu. Makondonu xatırlayırdı. Polkovnik on il gözlədi ki, Neerlandiya verdiyi vədlərə əməl eləsin. Günlərin bir günündə günorta yeməyində, şəhər 14 istidən mürgü vurduğu bir vaxtda toz-torpaq içində sarı bir qatar yaxınlaşdı. Qatar istidən boğulan kişi, qadın, heyvanatla dolu idi. Hətta vaqonların damlarında da ayaq qoymağa yer yox idi. Banan çaxnaşması başlanmışdı. Bir günün ərzində qəsəbə tamam dəyişdi. "Çıxıb gedəcəyəm, – deyər polkovnik o vaxt qəti qərara gəldi. – Bananın iyindən ürəyim bulanır." Doğrudan da geri qayıdan qatarla

Makondodan getdi. 1906-cı il iyun ayının 24-ü, çərşənbə axşamı saat 2:18 dəqiqə idi. Polkovnikə yarım əsrlik ömür sərf etmək lazım gəldi ki, axırı Neerlandiya təslim olandan bəri bir an da rahatlıq tapmadığını başa düşsün.

O, gözlərini açdı.

– Deməli, bu barədə heç şəkkl-şübhə ola bilməz!

– Nə barədə?

– Xoruzu deyirəm... Sabah səhər xoruzu Sabas kirvəyə doqquz yüz pesoya satacam.

Kontorun açıq pəncərəsindən həyətdə axtalanan heyvanların iniltisi və Sabasın qışqırığı eşidilirdi. "On dəqiqədən sonra qayıtmasa çıxıb gedəcəyəm", – deyə polkovnik iki saat gözləyəndən sonra axırı qəti qərara gəldi. Ancaq iyirmi dəqiqə də gözlədi. Elə yığışdı ki, getsin, don Sabas işçiləri ilə kontora qayıtdı. Bir neçə dəfə polkovnikin yanından ötdü, ancaq ona heç məhəl də qoymadı. Yalnız işçilər gedəndən sonra guya polkovniki gördü.

– Məni gözləyirsiniz, kirvə?

– Bəli, kirvə, – polkovnik cavab verdi. – Ancaq məşğulsunuzsa başqa vaxt gələ bilərəm.

Don Sabas ona qulaq asırdı – otaqdan çıxmışdı. Qapının dalından qışqırdı.

– İndi gəlirəm.

Günortanın bürkülü vaxtı idi. Gün işığı kontoru basmışdı. Polkovnik lap əldən düşüb gözlərini yummuşdu. Arvadının sifəti gözünün qabağından çəkilmirdi. Don Sabasın arvadı barmaqlarının ucunda kontora girdi.

– Dincəlin, dincəlin, kirvə, – deyib pəncərəyə tərəf getdi, – bu saat

pərdələri çəkərəm, yaman istidir, lap cəhənnəm istisidir...

– Tez-tezmi yuxu görürsüz?

– Bəzən olur, – deyə polkovnik mürgü vurduğundan pərt olmuşdu. – Özü də həmişə görürəm ki, məni hörümçək toruna bürüyürlər.

– Məni də hər gecə qara basır. – Arvad sevincək cavab verdi. – Ha çalışıram ki, yuxuda gördüyüm o adamları tanıyam, tanıya bilmirəm. – Sərinkeşi işə saldı. – Keçən həftə çarpayımın baş tərəfində bir arvad peyda oldu. Özümə toxtaq verib soruşanda ki, kimsən? Dedi ki, on iki il əvvəl bu otaqda ölmüşəm.

– Evin tikildiyi cəmi iki ildir ki... – polkovnik təəccübləndi.

– Elə məsələ də ondadır. Belə çıxır ki, ölümlər də səhv eləyirlər. – Otağın əlaqaranlığında sərinkeşin mızıltsı, bürküdən gələn mürgü, rüyadan başlayıb xortlamanın sirlərinə gəlib çıxan bu qadının boşboğazlığı... Polkovnik arvadın ara verməsini gözləyirdi ki, vidalaşsın getsin. Ancaq don Sabasla işlər müdiri yenidən kontora qayıtdılar.

– Dörd dəfədir ki, sənin üçün sup qızdırıram, – deyə arvad gileyləndi.

– İstəyirsən lap on dəfə qızdır, ancaq yaxamdan əl çək.

O, seyfi açıb işlər müdirinə bir çəngə pul verdi və bir neçə iş tapşırırdı. İşlər müdiri pulları saymaq üçün pəncərənin pərdəsini araladı. Don Sabas kontorun o başında oturan polkovnikə baxdı, baxdısa da, yaxınlaşmadı. İşlər müdiri ilə danışdı. Onlar yenidən qapıdan çıxmaq istəyəndə polkovnik ayağa qalxdı. Qapını açmaq üçün əlini uzadan don Sabas dayandı.

– Nə deyirdiniz, kirvə?

Polkovnik gördü ki, işlər müdiri ona baxır.

– Heç nə, kirvə, – deyə cavab verdi. – Sizə bir şəxsi sözüüm var idi.

– Deyin görək. Vaxtım yoxdu, bir dəqiqə də ləngiyə bilmərəm.

O, əlini qapının dəstəyindən çəkmirdi. Polkovnik saniyələrin – həyatında ən uzun saniyələrin keçdiyini hiss edirdi. O, dişlərini bir-birinə sıxıb pıçıldadı:

– Xoruzu deyirəm...

Don Sabas qapını açmışdı.

– Xoruzu deyirsən? – gülümsünüb işlər müdirini dəhlizə itələdi. – Dünya bir-birinə dəyib, amma kirvəm yenə də xoruzdan əl çəkmir. – Sonra polkovnikə dönüb əlavə etdi: – Yaxşı, kirvə, indi gəlirəm.

Onların addım səsləri dəhlizin o başında kəsilənəcən polkovnik kontorun ortasında ayaq üstə qaldı. Yalnız bundan sonra kontordan çıxıb şəhərin küçələrini gəzməyə başladı. İns-cins yox idi. Həm bazar günü idi, həm də yemək vaxtı. Dərxizanada da heç kəs yoxdu, həkimin kabineti də bağlıdı. Suriyalıların açıq mağazalarında qoyulmuş malların keşiyini çəkən də yoxdu. Çay polad lövhə kimi parıldayırdı. Limandakı neft çəlləklərinin üstündə bir adam şlyapası ilə üzünü örtüb yatmışdı. Polkovnik evlərinə tərəf döndü. O əmin idi ki, günün bu vaxtı küçəyə çıxmağa cürət eləyən yeganə adam bircə özüdür.

Arvadı yemək hazırlayıb onu gözləyirdi.

– Borc götürmüşəm, söz verdim ki, sabah səhər qaytaracağam.

Yemək vaxtı polkovnik don Sabasın kontorunda olan əhvalatı danışıdı. Arvad qulaq asdıqca əsəbiləşirdi. Kişi söhbətini qurtarandan sonra dedi:

– Kişinin gərək bir kəsəri ola? Elə onunçun işin düz gətirmir. Özünü elə aparırsan ki, guya sədəqə istəyirsən. Sən gərək kirvəni çəkəydin qırağa, açıq-açığına deyəydin: "Kirvə, qərara gəlmişəm ki, xoruzu satım".

Polkovnik öz-özünə söyləndi:

– Eh, kaş həyatda hər şey belə sadə olaydı.

Bu səhər arvad lap coşub-daşırdı. Evi alt-üst eləmişdi. Bütün

səliqə-sahmanı pozulmuşdu. Çox qəribə görkəmi var idi. Ayağına ərinin köhnə ayaqqabılarını geyinmişdi, önlük bağlamışdı, başına da bir əsgəri parçası dolamışdı.

– Heç işgüzar adam deyilsən, – deyər arvad onu danladı. – Malı gərək elə satasan ki, guya onu özün alırsan.

Bu geyimdə arvadı polkovnikə çox məzəli görünürdü.

– Elə həmişə belə qal, – deyər arvadının sözünü kəsdi. – Lap vələmir qutularının üstündə çəkilən adama oxşayırsan.

– Mən səninlə ciddi danışırım. Bu saat xoruzu götürüb aparacağam onlara. – Nədən deyirsən mərc çəkək, yarım saatdan sonra doqquz yüz peso ilə qayıdacağam.

– Böyük məbləğ eşidəndə başın gicəlir, – deyər polkovnik höcətə başladı. – Döyüş başlamamış indidən xoruza pul qoyursan.

Kişi zor-bəla ilə arvadı razı sala bildi. Arvad elə səhər-səhər hər şeyi ölçüb-biçdi, pulları üç ilə bölüşdü ki, daha bu müddət ərzində hər cümə günü poçt gözləməkdən canları çıxmasın. Bəli o, doqquz yüz peso almağa hazırlanmışdı. Alınması lazım gələn ən vacib şeylərin siyahısını tutmuşdu. Polkovnik üçün təzə ayaqqabı almağı da yaddan çıxartmamışdı. Hətta yataq otağında asmaq üçün güzgü yeri də nəzərdə tutmuşdu. Bu şirin xəyalların puça çıxması, bütün planlarının birdən-birə belə alt-üst olması onu bir tərəfdən utandırır, bir tərəfdən də hayıfılandırır.

O uzandı ki, bir az dincini alsın. Ayağa duranda polkovnik həyətdə oturmuşdu. Ona yaxınlaşıb soruşdu:

– Bəs indi neyləyirsən?

– Fikirləşirəm.

– Hə, onda deməli işlər öz qaydasındadır. – Heç əlli il keçməz ki, pullar gəlib çıxar.

Ancaq polkovnik özlüyündə qərara gəlmişdi ki, elə axşam xoruzu satsın. O, don Sabası gözünün qabağına gətirdi – kontorda tək-tənha

sərinkeşin qabağında oturub özünə gündəlik iynə vurdurmağa hazırlaşdı. Polkovnik bəri başdan kirvənin ona verə biləcəyi cavabları ölçüb-biçirdi.

– Xoruzu da apar, – arvad təkid edirdi. – Mal gərək göz qabağında olsun.

Polkovnik razı olmadı. Arvad ümid və həyəcan içində kişini küçəyə qədər ötürdü.

– Heç çəkinib eləmə, kontorda qoy lap bir böyük adam olsun, tut qolundan, doqquz yüz pesonu sayıb qabağına qoymayınca buraxma.

– Kənardan baxana elə gələr ki, biz sui-qəsd hazırlayırıq.

Arvad onun sözlərini qulaqardına vurdu.

– Yadından çıxartma ki, xoruz sənindir. Sən onun boynuna minnət qoyursan ki, o sənə minnət-zad qoymur.

– Yaxşı.

Don Sabas həkimlə yataq otağında idi.

– Firsəti buraxmayın. Onunla elə indicə danışın, – deyə don Sabasın arvadı polkovnikə məsləhət gördü. Həkim onu səfərə hazırlayır. Malikanəmizə getmək istəyir, cümə axşamıacan qayıtmayacaq.

Polkovnik tərəddüd içində idi. Xoruzu satmaq qərarına gəldiyinə baxmayaraq təəssüf edirdi ki, niyə gec gəlməyib? Bir az gec gəlsəydi don Sabas evdə olmazdı.

– Mən gözləyəyəm.

Ancaq arvad heç ona qulaq asmadı, polkovniki yataq otağına gətirdi. Don Sabas qısa dizlikdə iri və geniş çarpayıda oturub rəngi soluxmuş gözlərini həkimə zilləmişdi. Polkovnik gözlədi ki, həkim əlindəki müxbəri qızdırıb qoxulasın. Müxbərin içində sidik vardı. Həkim müxbərdən qalxan buxarı qoxulayandan sonra razılıqla başını tərpətib don Sabasa tərəf döndü:

– Bunu güllələmək lazımdır, – deyə həkim polkovnikə müraciət

etdi. – Varlıların kökünü kəsmək üçün peşəkar xəstəliyi çox gec yayılır.

Bu sözləri eşidəndə don Sabas yoğun sarğısını tərpedib yırgalandı.

– Siz bunun üçün əlinizdən gələni eləmişiniz. Sizin o zəhrimar insulin iynələri lap zəhləmi tökür. Ancaq mən çox çətənə qocayam, sındıra bilməyəcəksiz. – Sonra üzünü polkovnikə tutub əlavə etdi. – Buyurun, kirvə, səhər qayıdıb sizi nə qədər axtardımsa tapa bilmədim. Heç şlyapanızı da görə bilmədim.

– Mən başıaçıq gəzirəm ki, heç kimin qabağında şlyapamı çıxartmayım.

Don Sabas geyinməyə başladı. Həkim yoxlamaq üçün götürdüyü qanla dolu müxbəri cibinə qoydu. Polkovnikə elə gəldi ki, həkim getməyə hazırlaşır.

– Sizin yerinizə olsaydım, doktor, kirvəyə yüz min pesoluq hesab göndərərəm. Onda bəlkə göz açmağa macal tapaydı!..

– Mən ona bir milyonluq alver təklif eləmişəm... – həkim cavab verdi. – Şəkər xəstəliyinin ən yaxşı müalicəsi kasıbçılıqdır.

– Reseptiniz özünüzə qalsın, – don Sabas at minmək üçün geyilən şalvarın belini yekə qarnında düymələməyə çalışırdı. – Sizi varlılıq təhlükəsindən qurtarmaq üçün reseptinizdən istifadə etməyəcəyəm.

Həkim dişlərini ağardıb çamadanın nikelli kilidində əksinə baxdı, sonra saata ötəri nəzər saldı. Don Sabas uzunboğaz çəkməsini dartışdıra-dartışdıra polkovnikə baxdı:

– Hə, kirvə, o xoruz məsələsi nə oldu?

Polkovnik gördü ki, həkim də cavab gözləyir. Dişlərini bərk-bərk sıxdı, qeyzlə pıçıldadı:

– Nə olacaq, kirvə, satmağa gəlmişəm.

Don Sabas çəkmələrini dartışdırıb birtəhər ayaqlarına keçirtti.

– Lap yaxşı olar, kirvə, – don Sabasın səsində heç bir ifadə yox idi.

– Lap yaxşı fikirdir.

– Daha qocalmışam, – polkovnik həkimin daş kimi donuq sifətinə baxa-baxa özünü doğrultmağa çalışırdı. – İyirmi yaş cavan olsaydım, onda başqa məsələ.

Nəhayət, həkim sükutu pozdu:

– Siz öz yaşınıza nisbətən həmişə iyirmi yaş cavan olacaqsınız.

Polkovnik nəfəsini dərdi. Gözləyirdi ki, don Sabas yenə bir söz desin. Ancaq don Sabas susurdu. O, dinməz-söyləməz dəri gödəkcəsini geyib otaqdan çıxarıxdı polkovnik dözməyib özü dilləndi:

– İstəyirsiniz, gələn həftə danışaq, kirvə.

– Elə mən də bunu demək istəyirdim. Mənim bir müştərim var, sizin xoruzla dörd yüz peso verər. Ancaq cümə axşamınacan gözləmək lazımdır.

– Nə qədər? – həkim soruşdu.

– Dörd yüz peso.

– Mən eşitmişəm ki, o xoruzun qiyməti daha artıqdır, – həkim etiraz etdi.

Polkovnik də həkimin bu təəccübündən ürəkləndi:

– Axı mənə demişdiniz doqquz yüz peso. Bu bizim departamentdə ən yaxşı xoruzdur.

– Ayrı vaxt olsaydı, ona lap min peso da verərdilər, – don Sabas həkimə cavab verdi. – Ancaq indi heç kim yaxşı xoruzla meydana çıxmağa cürət eləməz. Bir də gördün qalyerada daldan vurdular. – O, xüsusi bir təəssüflə polkovnikə tərəf döndü. – Mən sizə məhz bunu başa salmaq istəyirdim, kirvə.

Polkovnik başını tərpətdi.

– Aydındır.

Polkovnik onun dalınca dəhlizə çıxdı. Don Sabasın arvadı həkimi zalda ləngitdi. Gileylənirdi ki: "Bəzən gözləmədiyim vaxtda məndə süstlük əmələ gəlir". Bunun üçün dərman istəyirdi. Polkovnik həkimi

kontorda gözləyirdi. Don Sabas seyfi açıb ciblərini pulla doldurdu. Sonra da polkovnikə pul uzatdı.

– Alın, altmış peso, kirvə, xoruzu satandan sonra haqq-hesab çəkərik.

Polkovnik həkimlə küçəyə çıxdı. Onlar axşam sərinində yavaş-yavaş canlanmağa başlayan liman – mağaza və dükanlarının yanından ötürdülər. Şəkər qamışı ilə yüklənmiş bir barkas çayaşağı üzürdü. Polkovnik birdən hiss etdi ki, bu həkim nədənsə az danışır.

– Bəs siz özünüzü necə hiss edirsiniz, doktor?

Həkim çiyinlərini çəkdi.

– Nə deyim, vallah. Fikirləşirəm ki, bəlkə mən də özümü həkimə göstərim?

– Hamısı qışdandır. Elə mən də lap xarab olmuşam.

Həkim onu diqqətlə, lakin həkimlərə xas olan peşəkar nəzəri ilə deyil, tamamilə başqa nəzərlə süzdü. Sonra dükanların qapısı ağzında oturmuş suriyalılarla salamlaşdı. Onun kabinetinə çatanda polkovnik yenə də xoruzdan söz saldı.

– Başqa cür eləyə bilməzdim, – deyər izah etdi. – Bu heyvan insan əti ilə dolanır.

– İnsan əti ilə dolanan bircə heyvan varsa, o da don Sabasdır. – Həkim davam etdi, – Əminəm ki, özü xoruzu doqquz yüz pesoya satacaq.

– Doğrudan?

– Lap yəqin. Elə bu onun bələdiyyə rəisi ilə bağladığı məşhur vətənpərvərlik sazişi kimi sərfəli bir işdir.

Polkovnik qulaqlarına inanmırdı.

– Kirvə bu iş əl qatdı ki, birtəhər canını qurtarsın, – deyər etiraz elədi. – Ancaq belə eləyəndən sonra şəhərdə qala bildi.

– Hə, belə eləyəndən sonra şəhərdən sürgün edilmiş partiya yoldaşlarının əmlakını keçə qiymətinə rəisdən ala bildi, – deyər həkim

israr etdi. O, kabinetin açarını cibində tapa bilmədi. Buna görə də ona baxan polkovnikə dedi: – Sadələvh olmayın, don Sabas pul üçün canından keçər.

Həmin axşam polkovnikin arvadı bazarlıq eləməyə çıxdı. Polkovnik onu mağazaya qədər ötürdü. O, həkimlə olan söhbətini dönə-dönə yada salırdı.

Arvadı dedi:

– Emalatxananın uşaqlarını axtar tap, xəbər ver ki, xoruz satılıb. Niyə nahaq yerə ümid bağlasınlar?

Polkovnik cavab verdi:

– Don Sabas qayıtmayınca xoruz satılmayacaq.

O, Alvaronu bilyardxanada gördü. Alvaro qumar oynayırdı. Bazar günü olduğu üçün axşam bilyardxana adamlarla dolu idi. Radio gur-gur guruldayırdı. Elə bil bu səsdən içərinin istisi daha da artırdı. Polkovnik uzun stolun üstünə tarım çəkilməmiş qara müşəmbəyə baxırdı. Müşəmbənin üstünə əlvan rənglərlə rəqəmlər yazılmışdı. Ortalığa qoyulmuş qutunun üstündəki neft lampası stolu işıqlandırırdı. Alvaro dalbadal iyirmi üçüncü nömrəyə pul qoyub uduzdu. Polkovnik onun çiyini üstündən fikir verib gördü ki, o birlərinə nisbətən on birinci nömrə daha tez-tez udur.

– On birə qoy, – deyə Alvaronun qulağına pıçıldadı.

Alvaro müşəmbə meydançaya diqqətlə baxdı. Bir oyun pul qoymadı, cibindən pul və bir vərəq kağız çıxarıb, stolun altından kağızı polkovnikə ötürdü.

– Aqustin yazıb, – dedi.

Polkovnik intibahnaməni cibində gizlətdi. Alvaro, on birinci nömrəyə xeyli pul qoydu. Polkovnik ona acıqlandı:

– Xırda-xırda başla.

– İndi ki, ürəyinizə damıb, deməli, ümid var, – deyə Alvaro onu arxayın elədi.

İri, ala-bəzək qumar fırfırası fırlanmağa başlayanda qonşuluqda oturan oyunçular pulları başqa nömrələrdən götürüb on birinci xanaya keçirdilər. Polkovnikin ürəyi düşdü. O ilk dəfə idi ki, belə ehtiras içində idi.

– Beşinci nömrə uddu.

– Elə ürəyimə dammışdı, – deyə polkovnik günahkarcasına Alvaronun pullarını balaca taxta şana ilə necə yığıb apardıqlarına baxırdı. – Axı mənə deyən gərək ki, nə işin var belə şeyə baş qoşursan?!

Alvaro ona baxmadan gülümsündü:

– Kefinizi pozmayın, polkovnik. Özünüzü məhəbbətdə sınayın.

Mambaçalan orkestr birdən-birə susdu. Oyunçular əllərini yuxarı qaldırıb hərə bir tərəfə qaçdı. Polkovnik arxada tufəng çaxmağının soyuq şaqqıltısını eşitdi. Başa düşdü ki, polis yoxlamasına düşüb. O saat cibindəki intibahnaməni xatırladı. Əllərini qaldırmadan bir balaca qanrıldı. Oğlunu daldan vuran adamı ilk dəfə gördü. O, tufəngin lüləsini az qala polkovnikin qarnına dirəyib sax dayanmışdı. Alçaqboy, hindsifət, dərisi günəş və havadan codlaşmış bir adam idi. Özündən də lap uşaq tərəvəti gəlirdi. Polkovnik dişlərini kilidləyib ehmalca bir hərəkətlə, barmaqlarının ucu ilə tufəngin lüləsini kənar elədi.

– İcazə verin, – dedi.

Başını qaldıranda tufəngli adamın yarasa gözü kimi girdə gözləri ilə rastlaşdı. Bu gözlər bir anın içində onu uddu, çeynədi, həzm eləyib geri qaytardı.

– Buyurun, polkovnik. Keçin.

Dekabrın gəldiyinə əmin olmaq üçün polkovnikə pəncərəni açmaq

lazım deyildi. Çünki o, dekabrı sümükləri ilə hiss eləyirdi. Hələ mətbəxdə xoruzun səhər yeməyi üçün meyvə doğrayanda bunu hiss etmişdi. Qapını açanda isə həyətin gözəl mənzərəsi onun hissələrini oynatdı. Çəmən, ağaclar və ayaqyolunun budkası səhərin şəffaf havasında elə bil süzürdü.

Arvadı saat doqquzacan yataqdan durmadı. O, mətbəxə gələndə polkovnik artıq otaqları yığışdırıb, xoruzun dövrəsində oturan uşaqlarla söhbət eləyirdi. Arvad sobaya yaxınlaşmaq üçün dövrə vurub keçməli oldu:

– Mənə mane olursuz! – deyə qışqırıb kinli-kinli xoruza baxdı. – Bu şoqəribdən nə vaxt yaxamız qurtaracaq?!

Polkovnik arvadının niyə belə hirsləndiyini başa düşmək üçün diqqətlə xoruza baxdı. Xoruzun çox yorğun və acınacaqlı görkəmi vardı: pipiyi dağım-dağım idi, lümək boynunun və qılçalarının dərisi göyə çalırdı. Ancaq vəziyyəti yaxşı idi.

Uşaqlar gedəndən sonra polkovnik arvadına tərəf döndü:

– Xoruzu yaddan çıxart, bir pəncərədən bax. Adam belə gündə şəklini çəkdirmək istəyir.

Arvad pəncərədən baxdı, amma yenə də eyni açılmadı.

– Qızılgül əkmək istəyirəm, – deyə sobanın yanına qayıtdı. Polkovnik güzgünü sobadakı mıxdan asıb, üzünü qırmağa başladı.

– Nə olar, əkmək istəyirsən, ək.

Arvadının əksi güzgüyə düşmüşdü. Polkovnik əlindəki güzgünü arvadının hərəkətlərinə uyğun işlətməyə çalışırdı.

– Mən əkəcəyəm, donuzlar da yeyəcək.

– Nə olar, – polkovnik zarafat elədi. – Sən onda gəl o donuzun ətinə bax da! Gör qızılgül yeyən donuzun əti necə olar! – O yenə güzgüdə arvadının əksinə baxdı, gördü ki, arvadının eyni açılmır. Üzünə düşən şölədən adama elə gəlirdi ki, arvadın da sifəti sobanın palçığından yapılıb. Polkovnik ona baxa-baxa üzünü gözəyarı qırırırdı

– çoxdankı adəti idi.

Arvad fikrə getmişdi. Səsini çıxartmırdı. Nəhayət, dilləndi:

– Elə onun üçün də qızılgül əkmək istəmirəm.

– Neynək, onda əkmə.

Polkovnik özünü yaxşı hiss eləyirdi. Dekabr onun bağırsaqlarındakı yosunları qurutmuşdu. Bu səhər bircə xoşagəlməz iş olmuşdu – o da təzə ayaqqabını geyəndə. Polkovnik nə qədər çalışmışdısa təzə ayaqqabıları geyə bilməmişdi. Buna görə də çarəsiz qalıb yenə laklı ayaqqabılarını geymişdi. Arvadı bunu gördü.

– Təzələri geyməsən heç vaxt açılışmayacaq. Gərək geyib açasan.

– O ayaqqabılar adamı iflic edər, – polkovnik etiraz etdi. – Əslində gərək ayaqqabını bir ay geyib sonra satsınlar.

Polkovnikin nədənsə ürəyinə dammışdı ki, bu gün hökmən məktub alacaq. Bu fikirlə də evdən çıxdı. Katerlərin gəlməyinə hələ çox var idi. Buna görə də əvvəlcə don Sabasın kontoruna baş çəkdi. Ancaq orda ona dedilər ki, don Sabas bazar ertəsi gələcək. Kirvənin belə gözlənilməz ləngiməsi polkovniki hövsələdən salmadı. "Gec-tez axırı ki, gəlib çıxacaq", – deyə limana tərəf yollandı. Səhərin aydın çağı idi. Hələ heç bir şey havanı bulandırmamışdı.

O, suriyalı Moiseyin mağazasına girəndə dedi:

– Bütün ili dekabr olsaydı nə yaxşı olardı. Adam özünü də hava kimi şəffaf hiss eləyir.

Suriyalı Moisey polkovnikin bu fikirlərini unutmağa başladığı ana dilinə güclə tərcümə eləyə bildi. Moisey bir dənə də qırışı olmayan hamar dərili mülayim bir adam idi. Çox ləng tərpənirdi. Sudan təzə çıxarılmış boğulan adama oxşayırdı. Doğrudan da adama elə gəlirdi ki, onu elə indicə sudan çıxarıblar.

– Siz deyən şey əvvəllər olurdu, – deyə polkovnikə cavab verdi. – İndi də belə olsaydı onda mənim səkkiz yüz doxsan altı yaşım olardı. Bəs sənin?

– Altmış beş, – polkovnik nəzərlərini poçt müfəttişindən çəkməyərək cavab verdi. Elə bu vaxt o, sirki gördü. Onun yamaqlı çadırı poçt katerinin göyərtəsində idi. Ətrafına da rəngbərəng bağlamalar qalaqlanmışdı. Bir an müfəttişi gözdən itirdi. Çünki fikri o biri katerlərdəki heyvan qəfəslərində qaldı. Ancaq heyvanlar görünmürdü.

– Sirk, – dedi. – Son on ildə gördüyüm ilk sirkdir.

Suriyalı Moisey bu məsələni arvadı ilə müzakirə elədi. Onlar ispan və ərəb dillərinin qarışığıyla danışdılar. Arvadı mağazanın dal otağından cavab verirdi. Moisey arvadının dediyini əvvəlcə özü üçün şərh elədi. – Sonra da onun nigarançılığını polkovnikə başa saldı.

– Pişiyini gizlədir, polkovnik. Qorxur ki, uşaqlar pişiyi oğurlayıb, sirkə satsın.

Polkovnik ayağa qalxıb müfəttişin dalınca getmək istəyirdi.

– Bu gələn heyvan sirk deyil.

– Fərqi yoxdur, – suriyalı israr etdi. – Kəndirbazlar pişik əti yeyirlər ki, yıxılarda sümükləri sınmasın.

Polkovnik limandakı dükənlərin yanından ötüb müfəttişin dalınca gedirdi. Meydandan keçəndə qalyera tərəfdən gələn səslər onun diqqətini cəlb elədi. Yanından ötən adam nə isə xoruz barədə bir söz dedi. Məşqlərin bu gün başlanacağını polkovnik yalnız bundan sonra xatırladı. Buna görə poçtun yanından ötüb-keçdi. Bir dəqiqə sonra qalyeranın səslili-küylü camaatına qarışdı. Onun xoruzu meydanda idi. İlk nəzərdə çox acınacaqlı görkəmi var idi – tənha, köməksiz, mahmızları da əsgilə sarınıb bağlanmışdı. Qılçalarının əsməsindən görünürdü ki, xoruz yaman qorxur. Onun rəqibi kül rəngli qəmgin bir xoruz idi.

Polkovnik dayanıb laqeydliklə xoruzlara baxırdı. Döyüşlər bir-birinin dalınca davam edirdi... Lələklər, caynaq və boyunlar kələf kimi bir-birinə qarışırdı. Tamaşaçıların sevincək çığirtısı ara vermirdi.

Zərbədən taxta sürəhiyə tərəf yuvarlanan kül rəngli xoruz mayallaq vurub yenə də döyüşə cumurdu. Polkovnikin xoruzu hücum edən kimi qayıdıb öz əvvəlki yerində dururdu. Daha onun qılçaları əsmirdi.

German sürəhinin üstündən tullanıb içəri keçdi, polkovnikin xoruzunu qaldırıb tribunadakı adamlara göstərdi. Dəhşətli bağırıtı və alqış səsləri qopdu. Polkovnikə elə gəldi ki, camaat bir az şişirdir, mübaliğə eləyir... Çünki burda baş verən hadisəyə o ucuz və mənasız bir tamaşa kimi baxırdı, elə bir tamaşa ki, xoruzların özlərinə qalsaydı bəlkə də heç döyüşməzdilər.

O, nifrət qarışıq bir maraqla girdə qalyeranı gözdən keçirdi. Həyəcana gəlmiş tamaşaçılar birbaşa oturmaqların üstündən adlayaraq meydana axışırdılar. Polkovnik onların qızarıb pörtmüş sifətlərinə, sevinc dolu bir ümidlə parlayan gözlərinə baxırdı. Bunlar təzə adamlar idi. Onun doğma şəhərinə gəlmiş təzə adamlar. Elə bu dəm polkovnikə sanki bir ilham gəldi. O, hafizəsinin qıraq-bucağında qalmış ötüb-keçən hadisələri yenidən yadına saldı. Onunçun da sürəhinin üstündən keçib camaatın arasından yol elədi və yaxınlaşıb Germanın sakit gözlərinə baxdı – onlar kirpik çalmadan bir-birinə baxırdılar.

– Xoş gördük, polkovnik.

Polkovnik xoruzu onun əlindən aldı. Pıçılıtlı ilə: – Xoş günün olsun, – dedi. Daha artıq bir şey söyləmədi. Xoruzu alan kimi onun isti bədəninin titrədiyini hiss etdi. Fikirləşdi ki, hələ indiyəcən əlində tutduğu heç bir şey ona bu xoruz qədər canlı görünməmişdi.

– Siz evdə deyildiniz, – deyə German təəccüblə ona baxdı.

Yenə alqış səsləri onun sözünü ağzında qoydu, polkovnik özünü itirdi. Çəpik və qışqırıqdan qulağı tutulmuşdu. O yenə də, heç kimə baxmadan xoruzu qoltuğuna vurub adamları aralayaraq küçəyə çıxdı.

Bütün şəhər camaatı, hətta şəhərin ətrafında yaşayanlar belə ona

tamaşa eləməyə çıxmışdılar. Polkovnik məktəblilərin əhatəsində şəstlə addımlayırdı. Tində zorba bir zənci boğazına ilan dolayıb dərman satırdı. O, stolun üstünə dırmaşmışdı. Limandan qayıdan adamlar ayaq saxlayıb onun sözlərinə qulaq asırdılar. Ancaq qoltuğunda xoruz aparən polkovniki görən kimi hamı ona tərəf döndü. İndiyəcən heç vaxt polkovnik evlərinin yolunu belə uzun görməmişdi. Əslində heç heyifsilənmirdi də. On il idi ki, şəhər elə bil yuxuya dalmışdı. Elə bil zaman bu şəhər üçün dayanmışdı. Amma bu gün, yenə də cümə günü, polkovnikə məktub gəlməyən bir gün elə bil insanlar yuxudan oyanıb dirçəlmişdilər. Polkovnik keçmiş zamanları xatırladı: budur, özü, arvadı və oğlu çətirin altında oturub tamaşaya baxırdılar. Yağış ara verməsə də tamaşa davam edirdi. Budur, onun partiya yoldaşları tərtemiz daranıb-bəzənərək onların həyatində oturub musiqinin ahənginə uyğun olaraq yelpiklərini yelləyirdilər... Polkovnik hətta təbillərin səsini də eşitdi. Bu səsdən onun qulaqları sancdı.

O, çayla paralel olan küçəni keçəndə burda da camaat gur idi. Seçkilər vaxtı olduğu kimi, hər yerdə səs-küy idi. Seçkiləri də çoxdan unutmuşdular. Camaat sahilə boşaldılan sirkin yükünə baxırdı. O, dükanların birinin yanından keçəndə içəridəki arvad nə isə xoruz haqqında bir söz dedi. Ancaq polkovnik öz daxili aləminə qapılmışdı: o keçmiş, demək olar ki, unudulmuş səslərə qulaq asırdı. Bu səslər qalyeradakı alqış səsləri kimi hələ də onun daxilində əks-səda verirdi.

Qapılarına çatanda uşaqlara dedi:

– Hə, dağılışın, gedin evinizə! Yoxsa qayıışı çıxardaram.

O, qapını cəftələyib düz mətbəxə getdi. Arvadı boğula-boğula yataq otağından çıxdı.

– Onlar zorla apardılar, – deyə qışqırdı. – Dedim ki, nə qədər sağam, xoruzu evdən bayıra qoymayacağam.

Polkovnik arvadın qışqırığına əhəmiyyət vermədən xoruzu

sobanın yanında bağladı və qabdakı suyu dəyişdi.

– Onlar dedilər ki, meyitimizin üstündən adlamalı olsalar da aparacaqlar. Dedilər ki, xoruz bizim deyil, şəhərindir.

Yalnız arvad səsini kəsəndən sonra polkovnik onun çaşqın sifətinə baxıb təəccübləndi, ona görə təəccübləndi ki, arvadın bu vəziyyəti onda heç bir təəssüf, heç bir rəhm doğurmurdu.

– Yaxşı eləyiblər, – deyə sakit cavab verdi. Sonra ciblərini əlləşdirərək qəribə bir mülayimliklə əlavə etdi. – Xoruz satılmayıb.

Arvadı onun dalınca düşüb yataq otağına gəldi. Arvada elə gəlirdi ki, onu həyatda deyil, ekranda görür. O, şkaftakı pulları çıxarıb, cibindəkiləri də üstünə qoyandan sonra sayıb gizlətdi.

– Burda iyirmi doqquz peso var. Onları Sabas kirvəyə qaytaracağıq, – deyə arvadına xəbərdarlıq elədi. – Qalanını təqaüd alandan sonra verərik.

– Bəs almasaq necə?

– Alarıq.

– Bəlkə almadıq?

– Deməli, onda verə bilməyəcəyik.

O, əyilib təzə ayaqqabıları çarpayının altından çıxartdı, qayıdıb ayaqqabıların karton qutusunu da şkaftan götürdü. Əsgi tapıb ayaqqabıların altını sildi, qutuya qoydu. Arvad yerindən tərpənmirdi.

Polkovnik əlavə etdi:

– Ayaqqabıları da qaytarırıq. Bu da otuz peso.

– Götürməzlər.

– Götürməlidirlər, – polkovnik etiraz etdi. – Cəmi ikicə dəfə geymişəm.

– Türklər belə şeyləri başa düşmürlər.

– Başa düşməlidirlər.

– Bəs başa düşməsələr?

– Özləri bilsinlər, düşmürlər, düşməsinlər.

Onlar şam eləməmiş acqarına uzandılar. Polkovnik gözlədi ki, arvad dua eləyib qurtarsın, sonra lampanı söndürdü. Ancaq yata bilmədi. O, kino senzurasının rəng səslərini eşitdi. Elə demək olar ki, onun dalınca da – üç saat sonra – komendant saatının şeypuru eşidildi. Gecənin soyuq havasından arvadının sinəsi yenə də xırıldayırdı. Polkovnik hələ də gözlərini yummamışdı. Arvad onunla danışmağa başladı, bu dəfə çox sakit və mülayim danışdı.

– Yatmırsan?

– Yox.

– Xahiş eləyirəm, yaxşı fikirləş, sabah Sabas kirvə ilə danış.

– O, bazar ertəsi qayıdacaq.

– Daha yaxşı, – arvad ürəkləndi. – Fikirləşmək üçün üç gün vaxtın var.

– Fikirləşməli bir şey yoxdur.

Oktyabrın yapışqan kimi qatı dumanı artıq xoş bir sərinliklə əvəz olunmuşdu. Dekabr yenə də özünü göstərdi: vağ tamam başqa bir vaxtda çığırdı – saat iki idi. Polkovnik hələ də yatmırdı. Bilirdi ki, arvadı da yatmır. O, qamakda çevrildi.

– Yatmırsan? – arvad yenə soruşdu.

– Yox.

Arvad bir qədər susub dinmədi.

– Biz belə şey eləyə bilmərik. Özün bir fikirləş, gör, dörd yüz peso bizim üçün nə deməkdir.

– Daha az qalıb, bu yaxınlarda təqaüd gələr. – Polkovnik yenə də sözünün üstündə durdu.

– On beş ildir ki, bunu eşidirəm.

– Bəli, – polkovnik təsdiq elədi. – Elə buna görə də daha ləngiməz.

Arvad bir müddət səsini çıxarmadı. Ancaq təzədən danışmağa başlayanda polkovnikə elə gəldi ki, bayaqkı söhbətdən heç saniyə də ötməyib.

- Ürəyimə damıb ki, o pullar heç vaxt gəlməyəcək.
- Gələcək!
- Gəlməsə?

Bu suala polkovnik cavab vermədi. Xoruzun ilk banı onu yuxudan oyatsa da yenidən yuxuya getdi, dərin, rəyasız bir yuxuya... O, yuxudan oyananda günəş xeyli boylanmışdı. Arvadı hələ də yatırdı. Polkovnik tələsmədən, təmkinlə, iki saat gec olsa da səhər adət elədiyi işləri görüb qurtardı. Sonra da oturub arvadının nə vaxt oyanacağını gözlədi ki, yemək yesinlər.

Arvad yataq otağından çox incik halda çıxdı. Onlar salamlaşandan sonra səssiz-səmirsiz stol başına keçdilər. Polkovnik bir parça pendir və bir tikə qoğalla qəhvə içdi. Sonra dərzi emalatxanasına getdi. Saat birdə evə qayıdanda arvadını eyvandakı beqoniya çiçəkləri arasında gördü – oturub yamaq-yırtıqla məşğul idi.

Polkovnik dedi:

- Yemək vaxtıdır.

Arvad dedi:

- Yemək yoxdur.

Polkovnik çiyinlərini çəkib həyəətə çıxdı və çəpərin uçuq yerlərini düzəltməyə başladı. Uşaqlar burdan keçib mətbəxə gəlirdilər. O, evə qayıdanda süfrə açılmışdı.

Yemək vaxtı polkovnik gördü ki, arvadı göz yaşlarını zorla saxlayır. Bundan çox narahat oldu. O, arvadının möhkəmliyinə bələd idi. Qırxillik güzərandan sonra arvadın bu qətiyyəti daha da artmışdı, hətta oğlunun ölüm xəbərini eşidəndə belə gözündən bir damla yaş çıxmamışdı.

Buna görə də arvada məzəmmətlə baxdı. Arvad dodağını dişləyib, paltarının qolu ilə gözlərini silə-silə xörəyini qaşıqladı.

- Heç mənimlə hesablaşmırsan.

Polkovnik cavab vermədi.

– Sən çox şiltaq, tərs adamsan. Məni heç sayı salmırsan, – arvad qaşığıla çəngəli çarpazlayıb boşqaba qoydu, ancaq mövhumi bir qorxunun təsiri altında cəld onları ayırdı. – Ömrümü sənin yolunda çürütmüşəm. Heç demə sənin üçün xoruz məndən artıqdır.

Polkovnik arvadının bu məzəmmətilə razılaşmadı:

– Nahaq belə danışırsan.

– Yox, nahaq danışmıram, – arvad sözünün üstündə DURDU. – Görmürsən? Gözgörəsi ölürəm. Daha mənimki xəstəlik deyil, can verməkdir.

Polkovnik stolun başından durmayınca bir söz demədi. Onun axır sözü belə oldu:

– Həkim mənə zəmanət versə ki, xoruzu satandan sonra asman keçəcək, o dəqiqə sataram. Belə zəmanət olmasa satmayacağam.

Xörəkdən sonra polkovnik xoruzu qalyeraya apardı. O, evə qayıdanda arvadın yenə də tutması başlamışdı. O, saçları dağınıq, əl-qol ata-ata eyvanda vurnuxur, təşnə adamlar kimi hava içirdi, sinəsinə dolan hava fişhafış fışıldayırdı. Arvad axşamacan belə gəzdi. Sonra bir kəlmə də danışmadan gedib uzandı. Komendant saatının şeypuru çalınanacan dodaqaltı dua oxudu. Polkovnik lampanı söndürmək istəyəndə arvad qoymadı:

– Qaranlıqda ölmək istəmirəm.

Polkovnik yanan lampanı döşəmənin üstünə qoydu. O lap üzülmüşdü. Bircə arzusu vardı ki, hər şeyi unudub yuxuya getsin, bir də qırx dörd gün sonra – yanvarın iyirmisində, saat üçdə xoruzun meydana buraxılacağı vaxt qalyerada oyansın. Ancaq arvadının yuxusuzluğu onu yatmağa qoymurdu. Bir azdan arvad yenə də deyinməyə başladı:

– Ömrümüz belə keçib. Biz acından ölürük ki, başqalarının qarnı doysun. Qırx ildir...

Polkovnik gözləyirdi, gözləyirdi ki, arvadı bir də nə vaxt yatıb-

yatmadığını soruşacaq. Arvad doğrudan da soruşdu. O da cavab verdi ki, yox, yatmır. Arvadı rəvan, yeknəsəq və amansız bir səslə deyiniirdi:

– Bizdən başqa hamı udur. Bircə biz qalmışıq. Bir sentavomuz da yoxdur ki, xoruz döyüşəndə mərc gələk.

– Nə ki uduş var, iyirmi faizi xoruz sahibinindir.

– Seçkilər vaxtı canından keçmişdin, sənın də haqqın var idi ki, bir vəzifə sahibi olasan. Elə veteran təqaüdü almaq üçün də haqqın var. Vətəndaş müharibəsində canını fəda eləmişdin. Nə oldu? Hər bir şey qazandı, bircə sən qaldın yalavac.

– Başqaları da var...

O, arvadına nə isə başa salmaq istədi, ancaq yuxu qoymadı. Arvad hələ də deyiniirdi. Deyindi, deyindi, axırı başa düşdü ki, əri yatır. İşı belə görəndə o, miçətkəni qaldırıb, deyinə-deyinə otaqda gəzinməyə başladı. Səhər açılarda polkovnik onu səslədi.

Arvad döşəmədəki lampanın işığına bürünüklü həyula kimi peyda oldu, uzanmamışdan lampanı söndürdü, amma yenə də dil-boğaza qoymadı.

– Gəl belə eləyək, – deyib polkovnik onun sözünü kəsdi.

– Bircə çarə var, gərək xoruz satılsın.

– Saati da satmaq olar.

– Heç kim ona pul verməz.

– Sabah Alvaroya deyərəm ki, qırx pesoya alsın.

– Almaz.

– Onda şəkili satarıq.

Arvad yenə də yataqdan qalxıb danışdı. Polkovnik onun nəfəsindən dərman otlarının qoxusunu duyurdu.

– Müştəri tapılmaz.

– Baxarıq, – polkovnik mülayim səslə davam etdi. – İndi yat. Sabah bir şey sata bilməsək, fikirləşərik görək nə çarə tapırıq.

O nə qədər çalışdı ki, gözlərini yummasın, yuxu onu basdı, özünü unutdu. Elə bir aləmə yuvarladı ki, orda nə zaman var, nə fəza... Elə bir aləm ki, orada arvadının sözləri tamamilə başqa məna kəsb edir... Ancaq bir an sonra hiss etdi ki, arvad onun çiyindən tutub silkələyir:

– Cavab versənə!

Polkovnik bu sözləri yuxuda, ya ayıqlıqda eşitdiyini təyin edə bilmirdi. Dan yeri sökülürdü. Bazar günü başlanırdı. Pəncərədən ağacların göyərtisi seçilirdi. Polkovnik yenə də deyəsən qızdırırdı, gözləri yanırırdı. O özünü güclə toplaya bildi.

– Bir şey sata bilməsək, biz neyləyəcəyik? – arvad təkrar soruşdu.

Onda yanvarın iyirmisi gəlib çatacaq, – deyə polkovnik tamam ayıldı, – iyirmi faizi elə həmin gün verirlər.

– Xoruz döysə, – arvad sakit olmurdu. – Birdən döymədi? Bəs heç fikirləşmərsən ki, onu döyə bilərlər?

– Bizim xoruz döyülməz!

– Birdən döyüldü?

– Hələ qırx beş gün var. İndidən niyə bəd gətirirsən?

Arvad lap ümidini üzümüsdü.

– Bəs o vaxtaca biz nə yeyəcəyik? – deyib polkovnikin yaxasından yapışıb gücü gəldikcə silkələdi. – De görüm nə yeyəcəyik?

Polkovnik belə bir məqama çatmaq üçün yetmiş beş il yaşamaq olmuşdu – düz yetmiş beş il – dəqiqəbədəqiqə. O, yenilməz, qəti və aydın bir səslə cavab verdi:

– P...

